

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

**FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA VÝTVARNÉ KULTURY**

**VYUŽITÍ VÝTVARNÝCH TECHNIK U OSOB SE SPECIFICKÝMI
VZDĚLÁVACÍMI POTŘEBAMI**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Adéla Palečková

Specializace v pedagogice, obor Vizuální kultura se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: PhDr. Martina Komzáková, PhD.

Plzeň, 2017

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně
s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni, 29. června 2017

.....
vlastnoruční podpis

Na tomto místě bych ráda velice poděkovala především PhDr. Martině Komzákové, PhD. za její odborné vedení, při kterém mi věnovala svůj vzácný čas, trpělivost a poskytla cenné rady a připomínky.

Děkuji také paní Evě Kepkové, vedoucí terapeutických dílen při centru MOTÝL, za umožnění mého výzkumu. Dále děkuji Mgr. et Mgr. Martině Soprové, lektorce Veselých dílen, za ochotu a poskytnutí doplňujících informací. V neposlední řadě velmi děkuji všem zúčastněným klientům za vlídné přijetí a přátelský přístup. Děkuji i jejich rodinám za svolení k poskytnutí informací nezbytných k výzkumu.

Můj velký dík patří mé rodině a blízkým za podporu, trpělivost a pochopení během celého mého studia.

ANOTACE

Bakalářská práce se zabývá specifiky výtvarných technik a činností u osob se specifickými vzdělávacími potřebami. Hlavním těžištěm zájmu je identifikace forem znevýhodnění při výtvarných činnostech a detekce vhodných či méně vhodných výtvarných technik a postupů. Teoretická část je věnovaná popisu teoretických východisek, které byly oporou pro praktickou výzkumnou část. Výzkumná část prezentuje nároky kladené na psychickou a fyzickou stránku klienta a celkové zhodnocení úspěšnosti tvorby danou technikou. Jedním z výstupů této práce je navržení alternativních postupů klíčových technik a jejich zdůvodnění.

KLÍČOVÁ SLOVA

Arteterapie, Zdravotní postižení, Výtvarná tvorba, Psychická a fyzická náročnost, Technika, Psychika, Motorika

ANNOTATION

The bachelor thesis deals with the specifics of art techniques and activities of people with special educational needs. The main focus of interest is an identification of forms of disadvantages in artistic activities and the detection of appropriate or less appropriate art techniques and operating procedures. The theoretical part is dedicated to the description of the theoretical approaches that were used for the practical research part. The research part presents a description of mental and physical requirements placed on the client and the overall assessment of the success rate of different art creation techniques. One of the outputs of this work is a proposal of alternative key techniques and their rationale.

KEYWORDS

Art Therapy, Disability, Art creation, Psychological and physical difficulty, Technique, Psyche, Motor activity

OBSAH

Úvod	3
TEORETICKÁ ČÁST	
1 CÍLE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE	4
2 FENOMÉN POSTIŽENÍ VE VÝTVARNÉM UMĚNÍ.....	4
2.1 ART BRUT.....	5
2.2 ADOLF WÖFLI.....	6
2.3 VINCENT VAN GOGH	7
2.4 SHŌKO KANAZAWA	7
2.5 KRYŠTOF MARSCHAL	8
3 VÝTVARNÁ TVORBA VE VÝCHOVĚ, VZDĚLÁVÁNÍ A TERAPII	8
3.1 ARTETERAPIE	8
3.1.1 Vymezení arteterapie	9
3.2 ARTEFILETIKA	11
3.3 SPECIÁLNÍ VÝTVARNÁ VÝCHOVA.....	12
4 KLÍČOVÉ POJMY	12
4.1 HRUBÁ MOTORIKA	13
4.2 JEMNÁ MOTORIKA	13
4.3 VIZUÁLNÍ PAMĚŤ	14
4.4 NAUČENÁ BEZMOCNOST	14
PRAKTICKÁ ČÁST	
5 CÍL VÝZKUMU.....	16
6 METODA VÝZKUMU.....	16
7 SOCIÁLNĚ TERAPEUTICKÁ DÍLNA, CENTRUM MOTÝL.....	17
8 VEDOUCÍ SKUPINY.....	18
8.1 VZTAH MEZI VEDOUCÍM A SKUPINOU.....	18
9 ANAMNÉZY OSOB	18
9.1 SKUPINA SCHOPNÁ TVOŘIT SAMOSTATNĚ	18
9.1.1 Iva	18
9.1.2 Markéta	22
9.2 SKUPINA VYŽADUJÍCÍ ASISTENCI	25
9.2.1 Štěpánka	25
9.2.2 Barbora	29
9.2.3 Jiří.....	33
10 VYBRANÉ VÝTVARNÉ TECHNIKY.....	36
10.1 KRESBA, MALBA.....	36
10.1.1 Náročnost fyzické úrovně techniky	36
10.1.2 Náročnost psychické úrovně techniky.....	37
10.1.3 Jak si s těmito nároky poradila moje cílová skupina	38
10.2 STŘIHÁNÍ.....	40
10.2.1 Náročnost fyzické úrovně techniky	40
10.2.2 Náročnost psychické úrovně techniky.....	41
10.2.3 Jak si s těmito nároky poradila moje cílová skupina	42
10.3 LEPENÍ	43
10.3.1 Náročnost fyzické úrovně techniky	43
10.3.2 Náročnost psychické úrovně techniky.....	44
10.3.3 Jak si s těmito nároky poradila moje cílová skupina	45

10.4 NALEPOVÁNÍ SAMOLEPEK.....	46
10.4.1 Náročnost fyzické úrovně techniky	46
10.4.2 Náročnost psychické úrovně techniky.....	47
10.4.3 Jak si s těmito nároky poradila moje cílová skupina	48
10.5 VÁZÁNÍ	49
10.5.1 Náročnost fyzické úrovně techniky	49
10.5.2 Náročnost psychické úrovně techniky.....	50
10.5.3 Jak si s těmito nároky poradila moje cílová skupina	51
10.6 TISKÁNÍ RAZÍTKY	52
10.6.1 Náročnost fyzické úrovně techniky	52
10.6.2 Náročnost psychické úrovně techniky.....	53
10.6.3 Jak si s těmito nároky poradila moje cílová skupina	54
11 SHRNUTÍ	55
11.1 FYZICKÁ NÁROČNOST	55
11.2 PSYCHICKÁ NÁROČNOST	57
11.3 JAK SI KLIENTI S NÁROKY PORADILI?.....	58
12 DETEKCE VHODNÝCH VÝTVARNÝCH TECHNIK PRO MOU CÍLOVOU SKUPINU	60
12.1 TISK RAZÍTKY	60
12.2 VYBARVOVÁNÍ.....	62
12.3 STŘIHÁNÍ.....	63
12.4 VÁZÁNÍ	64
ZÁVĚR.....	66
RESUMÉ	67
SEZNAM LITERATURY	69
SEZNAM OBRÁZKŮ, TABULEK, GRAFŮ A DIAGRAMŮ	71
PŘÍLOHY	I

Úvod

Bakalářská práce s názvem Využití výtvarných technik u osob se specifickými vzdělávacími potřebami se v *teoretické části* zabývá klíčovými tématy specifik výtvarné činnosti osob s postižením. Zaměřuji se na výklad zásadních termínů přímo souvisejících s výzkumem, který jsem prováděla v sociálně-terapeutických dílnách při výtvarném kroužku pro osoby se zdravotním postižením.

Samotný výzkum se zabývá psychickou a fyzickou zátěží vybraných výtvarných technik se zhodnocením úspěšnosti jednotlivých klientů v konkrétní technice. Technika je dále zhodnocena i z pohledu úspěšnosti *skupiny samostatně tvořících* a *skupiny vyžadující asistenci*. Součástí praktické části práce je alternativní řešení vybraných klíčových technik, navržené pro mou cílovou skupinu, či pro skupinu s podobnými specifickými znaky. Cílovou skupinou je skupina pěti osob s různými druhy kombinovaného postižení ve věku od 21 do 52 let. Toto společenství dále rozdělují na skupinu samostatně tvořících a skupinu vyžadující asistenci.

Téma jsem si vybrala kvůli mému zájmu o výtvarné umění. Od mala se věnuji výtvarné tvorbě, avšak nikdy jsem nepociťovala plné naplnění mých očekávání tímto oborem. Spojení výtvarného umění a pomoci těm, kteří pomoc potřebují je pro mě ideálním spojením a doufám že v budoucnu i posláním. Přála bych si být v této oblasti něčím užitečná a přispět novými poznatky. Doufám tedy, že touto prací přinesu užitečné informace pedagogům pracujícím s dětmi a osobami se zdravotním postižením, sociálním pracovníkům a všem, kteří pracují s podobnou cílovou skupinou či všem, kteří mají o toto téma zájem.

TEORETICKÁ ČÁST

1 CÍLE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Tato práce si klade za cíl identifikovat formy znevýhodnění při výtvarných činnostech a detekovat vhodné či méně vhodné výtvarné techniky pro výtvarné činnosti se sledovanou cílovou skupinou pěti osob se zdravotním postižením. Dalším cílem je popsat případné problémy ale také úspěchy klientů při tvorbě. Sledovat budu také výtvarné momenty a techniky, které dokázaly rozvíjet psychomotorickou stránku osobnosti klientů. Mapovat budu zvláště nároky kladené na fyzickou zátěž klientů a zvláště na zátěž psychickou. Další sledovanou entitou bude celkové zhodnocení zvládnutí zátěže techniky mou cílovou skupinou. Jedním z výstupů také bude navržení alternativních aktivit pro tuto skupinu či skupinu podobných specifických vlastností.

Teoretická část obsahuje nezbytný podklad pro výzkumnou praktickou část se zaměřením na klíčové momenty a hesla, jakými jsou Arteterapie, Artefiletika, Výtvarná výchova a Speciální výtvarná výchova. Důležitou součástí je nahlédnutí do takových oblastí dějin umění, kde je tematika handicapu hlavním motivem. Na toto téma navazují kapitoly o umělcích, kteří jsou významnými průkopníky výtvarné tvorby osob s postižením.

2 FENOMÉN POSTIŽENÍ VE VÝTVARNÉM UMĚNÍ

Tato kapitola se zabývá několika příklady důležitých okamžiků v dějinách umění, vztahujících se k fenoménu postižení. Na úvod je nutné přidat stručné vymezení pojmu *osoba s postižením, osoba se specifickými vzdělávacími potřebami*.

Osobou se specifickými vzdělávacími potřebami se rozumí dítě, žák či student se zdravotním postižením, zdravotním znevýhodněním nebo sociálním znevýhodněním. K osobám s postižením se vztahují různá opatření, například podpora a péče ze strany státních politik. Práva na vzdělávání osob se zdravotním postižením upravuje Zákon č. 561/2004 Sb., školský zákon, konkrétně §16, který je významně ovlivněn také

antidiskriminačním zákonem (č.198/2009 Sb.), uplatňující se zejména při přijímání dětí se specifickými vzdělávacími potřebami do mateřských a základních škol.

Sochor (2015) uvádí jako příklad jednoho z prvních uměleckých děl zabývajícím se zobrazení tzv. „odlišného těla“, tedy osob s tělesným postižením, dílo H. Bosche – *Zahrada pozemských rozkoší*, jenž bylo vytvořeno v letech 1503 až 1504. Autor tohoto díla symbolicky upozorňuje na morální problematiku zbožňování pouze fyzické krásy, která může zastínit krásu duše.

Pro výzkum je však důležité věnovat více prostoru typu umění, které zobrazuje duševní stav autora.

2.1 ART BRUT

„Hledáme-li terapii, nenalezneme nic, hledáme-li umění, nalezneme terapii.“

- Jean Revola

Úvodní citát francouzského malíře Jeana Revola z poloviny minulého století vyjadřuje úzký vztah mezi výtvarným projevem mentálně retardovaných osob a díly modernistů té doby. Ke změně pohledu na uměleckou kvalitu výtvarných artefaktů osob s postižením či duševním onemocněním napomohl výzkum německého filosofa, psychoterapeuta a historika umění Hanse Prinzhorna. Výsledky zveřejnil v knize *Umění duševně nemocných: Příspěvek k psychologii a psychopatologii znázorňování* (1922). Tyto poznatky bezesporu velmi ovlivnili budoucí směřování tvorby jednoho z nejvýznamějších malířů té doby – Jeana Dubuffeta.

Výraz „*l'art brut*“ poprvé použil v roce 1945 francouzský malíř **Jean Dubuffet**. Výrazu přiřadil význam hrubého, neškoleného umění. Dubuffet založil roku 1975 muzeum ve švýcarském městě Lausanne, kde uspořádal výstavu sbírky *Collection de l'Art Brut*. Sbírkou obsahovala na 15 000 exponátů, vytvořených duševně nemocnými. Tato sbírka je velmi významným příspěvkem dějinám umění. Podle Valenty (2005) existuje terminologický rozdíl významu slova Art Brut a Outsider Art. Když hovoříme o *Art Brutu* jedná se jen o zmíněnou Dubuffetovu sbírku vystavenou muzeu v Lausanne. Pro další produkci osob s duševní poruchou, mentálně retardovaných apod. se používá spíše výraz

Outsider Art. V praxi se však tento rozdíl spíše neuplatňuje a pod pojmem Art Brut jsou řazena všechna díla vytvářená s myšlenkou nekorigované, spontánní tvorby.

Dubuffet se se svými uměleckými současníky, jakými jsou například Paul Klee a Paul Eluard, snažil veřejnosti a odborníkům nabídnout jiný pohled na umění dětí a duševně nemocných. Snažili se, aby toto umění veřejnost neodsuzovala a naopak ho brala vážně. Umění Art Brut dodnes vyvolává smíšené a rozporuplné pocity u leckterého diváka. Bez tohoto důležitého kroku by však svět přišel o podstatnou součást dějin moderního umění.

2.2 ADOLF WÖFLI

„Člověk by se z toho jistě zcvoknul, kdyby už cvok nebyl.“

- Adolf Wölfli

Úvodní slova tohoto umělce, přiznávám, jsou lehce vytržená z kontextu. Původně se jednalo o tři věty ve kterých autor vysvětloval jeho těžkosti při zapamatování si námětu rozpracované kresby, ke které se chce následující dny vrátit. Přesto o něm tato věta vypovídá mnohem více než se zdá. Narážím tím na velmi těžký a složitý život prvního člověka s duševním onemocněním, který byl prohlášen za umělce.

Adolf Wölfli byl švýcarský umělec žijící v letech 1864-1930. Ze svého krutého dětství si mimo šrámů na těle a na duši odnesl alkoholismus. Ve dvaceti šesti letech byl poprvé odsouzen za sexuální obtěžování nezletilé dívky. Za stejný zločin byl odsouzen po pěti letech znovu. Místo vazby však nastoupil do psychiatrické léčebny, kde mu byla diagnostikována schizofrenie.

Wölfli úžasným způsobem spojoval notové záznamy, literaturu a výtvarné umění. Francouzský surrealista André Breton označil jeho tvorbu za jednu z nejvýznamnějších ve 20. století. Wölfliho tvorba byla hlavním podnětem pro Dubuffetovu koncepci Art Brutu.

V roce 2012 byla uspořádána jeho výstava v Domě U Kamenného zvonu v Praze, nesoucí název *Adolf Wölfli – Stvořitel Universa*.

2.3 VINCENT VAN GOGH

Vincent van Gogh patří k největším osobnostem světového výtvarného umění. Žil v letech 1853 – 1890, avšak jeho dílo, čítající na 900 maleb a 1100 kreseb, vytvořil v poměrně krátkém časovém intervalu deseti let. Obrazy, kterými se Vincent van Gogh proslavil, namaloval za poslední tři roky života, které byly ztížené duševními záchvaty, krizemi a zoufalstvím. Záchvaty šílenství se u Vincenta začaly objevovat po prvním roce jeho dobrovolného odloučení v Arles. Odjížděl s přesvědčením, že tam bude mít zaručeno nerušené prostředí pro jeho tvorbu. Po celou dobu psal svému bratrovi Theodorovi, který jeho pobyt v Arles financoval, dlouhé dopisy plné emocí a naděje, jenž dodnes patří k nejdojemnější literatuře.

Charakteristickým znakem van Goghovy tvorby jsou jednotlivé tahy, kterými chtěl dosáhnout intenzivnějších barev, ale zároveň jsou odrazem jeho stavů rozrušení. Svou vůlí vyjádřit své pocity se tak mimoděk stal jedním ze zakladatelů expresionismu.

2.4 SHŌKO KANAZAWA

„Když Shōko začne psát, vše ostatní přestane existovat.“

- Yasuko Kanazawa

Shōko Kanazawa je japonská kaligrafka s Downovým syndromem, narozena v roce 1985. Jak se píše Yasuko Kanazawa v jejím katalogu (2015), svět ve kterém Shōko žije není zatížen minulostí ani přítomností. Netíží ji vzpomínky na minulé zážitky, ani cíle či plány v budoucnosti. Jelikož Shōko nechápe uspořádání společnosti, do svých děl není vkládána touha po úspěchu či bohatství. Její tvorba je naplněna 100% přítomným okamžikem.

Kaligrafii se věnuje od svých pěti let, pod vedením její matky Yasuko, která je taktéž výbornou kaligrafkou. Yasuko svou dceru doprovází a asistuje jí při veřejných vystoupeních, které Shōko pořádá po celém světě. Matka tvorbu Shōko označuje příhodným názvem *„Písmo čisté duše“*.

2.5 KRYŠTOF MARSCHAL

Nejznámějším umělcem s Downovým syndromem českého původu je Kryštof Marschal. Vytváří pozoruhodné, jedinečné a expresivní portréty filmových osobností. Oba jeho rodiče jsou akademičtí malíři, kteří pravděpodobně byli Kryštofovi inspirací a podporou. Kryštof tvoří výhradně tužkami a pastelkami na formát, jehož velikost není dopředu známá. Začíná malovat od vlasů a postupně podle potřeby podlepuje a dolepuje další podkladové vrstvy.

3 VÝTVARNÁ TVORBA VE VÝCHOVĚ, VZDĚLÁVÁNÍ A TERAPII

Existuje mnoho způsobů jak rozčlenit funkci, způsob či formu výtvarné tvorby a výtvarného umění. V této kapitole se budu zabývat formami, které byli využívány ve výtvarných dílnách při mém výzkumu.

3.1 ARTETERAPIE

V této kapitole se pokusím shrnout nejdůležitější informace o pojmu arteterapie. Zmíním jeho stručnou historii, důležité průkopníky tohoto oboru, jeho rozdělení a cílové skupiny, pro které je určen.

Pojem arteterapie je složen ze dvou slov: „ars“, znamenající latinsky „umění“, a z řeckého slova „*thérapeiá*“ což znamená léčba, léčení. Arteterapie je tedy obor spojený s uměním, využívající výtvarnou tvorbu a výtvarný projev k léčbě či zmírnění psychických a psychosomatických potíží.

První zmínku o arteterapii nalezneme v práci ze třicátých let 20. století americké psychologičky, pedagožky, spisovatelky a výtvarnice Margaret Naumburgové. Výraz *art therapy* se však do Evropy dostal a začal se používat až o 10 let později.

„Základním východiskem průkopnice arteterapie Margaret Naumburgové je tvrzení, že „proces arteterapie je založen na poznání, že nejzákladnější myšlenky a pocity

člověka derivované z nevědomí dosáhnou výrazu lépe v obrazech než ve slovech“ (Naumburg, 1947).“ (Šicková-Fabrici, 2002, s. 26)

Myšlenka léčebného využití výtvarné tvorby se však rodila již v 18. a 19. století kvůli zájmu odborníků o tvorbu duševně nemocných. Šicková-Fabrici (2002) zmiňuje dvě hlavní zásady zkoumání výtvarného výrazu duševně nemocných: duševně nemocní malují jinak než zdraví a charakter jejich výtvarné tvorby se mění podle druhu a vývoje nemoci.

K arteterapii není zapotřebí umět dobře malovat, znát perspektivu a podobně. Cílem je zprostředkovat osobní vyjádření a vědomé i nevědomé zážitky. Narozdíl od klasické psychoterapie jsou hlavními vyjadřovacími prostředky výtvarné techniky, které nahrazují slova. Vizualizovat svůj problém je mnohdy snadnější než ho vyslovit. Skrze výtvarnou tvorbu jsou terapeutovi zpřístupněny některé vlastnosti a osobnostní rysy klienta, které nemusí být snadno za normálních okolností rozpoznatelné. I proto je arteterapie přístupná široké škále klientů: od malých dětí, přes osoby se zdravotním postižením, po seniory. Vyzkoušet arteterapii proto může opravdu každý.

Na arteterapii se dá nahlížet ze dvou směrů. Prvním je terapie různými formami umění. Jedná se o *muzikoterapii* – léčbu pomocí hudby, *dramaterapii* – léčba za pomoci dramatických prostředků, *biblioterapii* (poetoterapii) – používá literární prostředky, *teatroterapii* – léčba za použití divadelních prostředků (například tvorba kulis), apod. Metodám tohoto typu se jinak nazývají expresivní terapie.

Druhým směrem nahlížení na arteterapii je samotné léčení výtvarným uměním, které je pro tuto práci podstatné a dále se o něm budu zmiňovat.

3.1.1 VYMEZENÍ ARTETERAPIE

Obecně lze arteterapii dělit a *receptivní* a *produktivní*.

Receptivní arteterapie je vnímání uměleckého díla klientem, které pro něj arteterapeut záměrně vybral. Cílem této metody je lepší pochopení vlastního nitra nebo okolí, skrze promítání vlastních pocitů přes dílo. Klient není do procesu tvorby přímo zapojen, příkladem receptivní arteterapie tak může být návštěva galerie, prohlížení obrázkových knih, fotografií a podobně. (Šicková - Fabrici, 2002, s. 30)

Produktivní arteterapie je metoda, při které se klient výtvarně vyjadřuje. Vytváří artefakt – kresbu, malbu, koláž, keramickou plastiku a podobně, která může být následně objektem interpretace. Základní myšlenkou je rozvíjení tvořivosti a pochopení toho, že co jde změnit „na papíře“, to jde změnit i v životě. Campbellová (1998) shrnula tři základní body vztahující se k výtvarné tvorbě: „*a) výtvarná tvořivost je pro člověka přirozená; b) každý člověk, ať nadaný či postižený, je schopen tvořit smysluplná výtvarná díla; c) pokud se stimuluje tvořivá atmosféra uvnitř skupiny, je potenciál jejího rozvoje a sdílených pozitivních pocitů takřka neomezený.*“ (in Campbellová, 1998, s. 19)

Vyjadřovat své pocity za pomoci uměleckého díla či vlastního výtvarného výtvaru nese svá pozitiva. Jedním z nich mohou být zvizualizované nevědomé obsahy, stavy duše či slova, která bychom jinak nesdělili. Arteterapie se dále rozděluje podle míry, do jaké se zabýváme interpretací díla na *prvoprocsovou, druhoprocsovou a integrativní*.

Prvoprocsová arteterapie je také nazývána *art for therapy* nebo *terapie uměním*. Její podstatou je samotný proces tvorby, který sám o sobě léčí. Verbální komunikace se zde omezuje převážně na pracovní pokyny. Východiskem tohoto typu arteterapie je umění zvané „Art Brut“, o kterém se zmiňuji v kapitole 3.1.

Druhoprocsová arteterapie (nebo také *art psychotherapy*) obsahuje samotnou tvorbu a její následnou interpretaci. Slovo *druhoprocsová* značí důraz, kladený na sekundární proces, kterým je využití výtvarného výrazu jako metody sloužící k diagnostice klienta a k následném psychoterapeutickém rozhovoru.

Integrativní arteterapie (nazývaná též jako *elektická* nebo *systémová arteterapie*) nabízí spojení dvou předchozích metod podle aktuálních potřeb klienta. Tento postup je pro klienta a jeho potřeby nejefektivnější, ale pro arteterapeuta, který musí být připraven na každou situaci je nejsložitější.

Ve výzkumu sleduji práci klientů v terapeutických dílnách na volnočasovém výtvarném kroužku. Tento kroužek využívá *produktivní arteterapie*. Klienti vytváří své vlastní produkty - originální díla, se kterými mohou dále pracovat. Zároveň využívají léčivý potenciál tvorby samotné, tedy *prvoprocsovou arteterapii*. Při přiřazení tohoto pojmu k tvorbě sledované skupiny klientů je však nutné být opatrný a konstatovat, že pro klienty nebyly všechny techniky příjemné a léčivé, někdy dokonce vyvolaly stresové

reakce¹. Přesto si dovolím tvrdit, že některé techniky (vybarvování, lepení, tiskání razítka, apod.) si klienti oblíbili. Sami klienti potvrdili v poprocesové diskuzi mé dojmy o vhodnosti technik a jejich potenciálu naplňovat je pozitivními afektivními procesy.

3.2 ARTEFILETIKA

Artefiletika představuje specifické pojetí výtvarné výchovy, které se vyvíjelo od konce osmdesátých a začátku devadesátých let 20. století. V České republice byl termín „*artefiletika*“ představen v roce 1994 statí publikovanou doc. PaedDr. Janem Slavíkem, CSc..

Pojem *Artefiletika* je složen z latinského slova „*ars, artis*“, znamenající *umění* a ze slova „*filetický*“, značící specifický přístup ve výchově, který klade důraz na spojení intelektového rozvoje a rozvoje emočního a sociálního. (Slavík, 2001)

Hlavní myšlenkou je nové pojetí výtvarné výchovy, které žákům nebo studentům nabízí více než jen interpretaci učitele zúžené do jednoho výkladového rámce. Každý žák by měl být schopný aktivně nacházet svou vlastní osobitou interpretaci výkladu a se spolužáky ji mezi sebou navzájem porovnávat a diskutovat o ni. Tato teorie zdůrazňuje aktivní úlohu jednotlivce a zohlednění jeho dispozic a zkušeností, společně s důležitostí komunikace jedince s druhými lidmi v procesu učení a poznávání. (Slavík, 2001)

Metodicky je artefiletika rozdělena na výtvarný proces a následný reflektivní dialog mezi účastníky.

Artefiletika je v určitém smyslu modifikací arteterapie ve významu výchovy prostřednictvím umění. Takto vymezené pojetí výchovy uměním vzniklo jako snaha o ukotvení kompetencí mezi výchovou a léčebnou oblastí. „*Artefiletika je pedagogická (či umělecko - pedagogická) disciplína, využívající obdobných postupů jako arteterapie v oblasti výchovy, rozvoje pozitivních rysů osobnosti a prevence psychických a sociálních patologií.*“ (Stibůrek, 2000)

Z hlediska využití artefiletiky při mém výzkumu musím vydvihnout především momenty následné reflexe po akci, které byly pro skupinu zásadní. Každý se mohl vyjádřit

---

¹ Viz kapitola *Vázání*

k technikám a k jejich zvládní. Rozdíly v názoru a úspěšnosti v technice výtvarníků vedly k dialogu a tím k upevnění mezilidských, přátelských vztahů ve skupině.

3.3 SPECIÁLNÍ VÝTVARNÁ VÝCHOVA

Pojem speciální výtvarná výchova v České republice poprvé ukotvil PhDr. Zbyněk Zicha svým skriptem s názvem *Úvod do speciální výtvarné výchovy* z roku 1981. Zicha v něm vychází především z teoretických východisek oboru arteterapie, ve kterých staví speciální výtvarnou výchovu a arteterapii na stejný významový stupeň. „*Speciální výtvarnou výchovou resp. arteterapii v užším slova smyslu, rozumíme záměrné upravování narušené činnosti organismu takovými psychologickými a speciálněpedagogickými prvky, které jsou imanentní výtvarné činnosti.*“ (in Zicha, 1981, s. 21)

Sochor (2015) nám však ve své publikaci *Člověk s postižením a výtvarná tvorba* ve stejnojmenné kapitole vysvětluje, že koncept speciální výtvarné výchovy se především zaměřuje na pochopení jedinečnosti výtvarného vnímání a vyjadřování. Zásadním je funkce výtvarné výchovy pro rozvoj osobnosti jedince. Vždy se však musí brát ohled na specifické potřeby člověka či žáka speciální školy.

Speciální výtvarná výchova se uplatňuje ve speciálních školách, ve volnočasových zařízeních určených pro osoby se specifickými vzdělávacími potřebami a podobně. Příkladem může být i instituce terapeutických dílen, ve které byl prováděn výzkum.

Na závěr této kapitoly bych ráda citovala Sochorova výstižná slova: „*Lze shrnout, že umění je tedy optimálním prostorem pro aktualizaci lidských dispozic a pro seberealizaci. Rozvíjení výtvarné zkušenosti pod vedením výtvarného pedagoga může podnítit u člověka se zdravotním postižením chuť k dalšímu sebevyjádření skrze umělecké formy.*“ (in Sochor, 2015, s. 83)

4 KLÍČOVÉ POJMY

V této kapitole se budu zabývat nejčastějšími výrazy, které jsou klíčové pro následující praktickou část.

4.1 HRUBÁ MOTORIKA

Pro osoby se specifickými vzdělávacími potřebami jsou úkony spojené s motorikou často obtížně zvladatelné. Důvodem může být problém po psychické či duševní stránce člověka. „*Psychomotorika jako nadřazený pojem výzkumu motoriky se používá pro teorie, které se zabývají problémem motoriky řízené psychikou.*“ (Vítková, Pipeková, 2001, s. 64)

Do hrubé motoriky patří dvě funkce pohybové soustavy – *posturální a lokomoční*, které zajišťují udržování polohy těla a jeho pohyb. Posturální systém má na starosti udržování stálosti výchozí polohy těla. Lokomoční systém slouží k rozpohybování pohybového aparátu – ke změně polohy těla v prostoru.

Osoby zúčastněné výzkumu většinou měli schopnost pohybu v rámci hrubé motoriky na stejné, nebo lepší úrovni než schopnost manipulace v rámci jemné motoriky. Většina klientů dokázala samostatně přijít, pohybovat se po místnosti či se usadit ke stolu. Někteří měli problém s usazením na židli a přisunutím k pracovnímu stolu. U všech klientů byl znatelný rozdíl v chůzi před lekcí a po lekcí. Dvouhodinové sezení u stolu mělo znatelný vliv na jejich pohyblivost.

4.2 JEMNÁ MOTORIKA

Jemná motorika je definována jako schopnost obratně a kontrolovaně manipulovat s drobnými předměty. V praxi tato schopnost značí šikovnost, obratnost či dovednost člověka a je spjata s kreativními a tvořivými aktivitami. Zahrnuje všechny aktivity ovládané drobnými svalovými skupinami, ovládající ústa, obličej, ale především ruce, apod.

Dle Dvořáka (1998) zahrnuje jemná motorika těchto pět oblastí:

- Grafomotoriku
- Logomotoriku
- Mimiku
- Oromotoriku
- Vizuomotoriku

Grafomotorika označuje pohybovou aktivitu při grafických činnostech. *Logomotorika* je pohybová aktivita mluvicích orgánů při artikulované řeči, *mimika*

zajišťuje pohybovou aktivitu obličeje, *oromotorika* značí pohyby dutiny ústní a *vizuomotorika* se týká pohybové aktivity se zpětnou zrakovou vazbou.

Ve výzkumu se nejvíce zaměřuji na grafomotoriku při výtvarné tvorbě. Všimla jsem si však i mimiky, která zrcadlila emoční stav klienta či byla nositelem stresové reakce.

4.3 VIZUÁLNÍ PAMĚŤ

Existují různé druhy paměti. Plháková (2005) popisuje *vzorový model paměti* podle Richarda Atkinsona a Richarda Shiffrina, který předpokládá existenci tří hlavních pamětních systémů. Jsou jimi: *senzorická paměť*, *krátkodobá* a *dlouhodobá paměť*.

Senzorická paměť, nazývaná též *ultrakrátká*, uchovává informace přijaté ze smyslů po dobu potřebnou k rozhodnutí, zda-li je důležité informaci dále ukládat do paměti či nikoliv. Její součástí je ikonická a echoická paměť. Ikonická krátkodobě uchovává vizuální informace a echoická slouží k podržení sluchových vjemů.

Krátkodobá paměť zajišťuje udržení informací po dobu, potřebnou k aktuálním psychickým aktivitám. V krátkodobé paměti lze uchovat informace zrakové, sluchové, čichové, chuťové, dotekové, pohybové, ale i citové zážitky.

Dlouhodobá paměť uchovává obrovské množství informací a někteří teoretici tvrdí, že její kapacita je neomezená.

Podle formy ukládání informací se dá paměť dělit na *vizuální*, *akustickou*, *sémantickou* apod.

Pro výtvarnou tvorbu je však stěžejní paměť **vizuální**, která vede k vizuální představivosti, díky které jsme schopni vybavit si tvary, určité barvy či reálné objekty a krajiny.

4.4 NAUČENÁ BEZMOCNOST

Termín *naučená bezmocnost* se dá shrnout jako výsledný produkt série nešťastných faktorů, handicapů či nepříjemných věcí, které člověk nemůže ovlivnit. Tyto skutečnosti v člověku vypěstují pocit naučené bezmocnosti, to znamená, že se člověk přestane snažit a raději si nechá pomoci od druhého. Přesně takový případ byl velmi častým jevem při sledovaných výtvarných lekcích.

Podle Čápa a Mareše (2001) se naučená bezmocnost objevuje u osob, které zažili opakovaně nepříznivé zkušenosti, předpokládají že jejich způsob reagování na události nemůže ovlivnit výsledky, nemohou kontrolovat a řídit průběh věcí, a mají poci, že ať podniknou cokoliv, na nepříznivém výsledku nemají šanci něco změnit. I když se takovému člověku poté něco povede, nedokáže rozpoznat *co* se mu povedlo a úspěšnou strategii tím nedokáže zopakovat. Takovýto člověk má o sobě často velmi nízké sebemínění a negativní sebehodnocení.

PRAKTICKÁ ČÁST

5 CÍL VÝZKUMU

Cílem výzkumu je identifikovat formy znevýhodnění při výtvarných aktivitách osob se speciálními vzdělávacími potřebami, popsat jejich průběh, zhodnotit úspěšnost klientů při práci v jednotlivých technikách a navrhnout aliterativní postupy či vyzdvihnout vhodné techniky pro tuto cílovou skupinu.

K dosažení výsledků využiji metodu kvalitativního výzkumu, kterému je věnována následující kapitola. K přehlednosti a shrnutí výsledků využívám grafické znázornění.

6 METODA VÝZKUMU

Cílů mé bakalářské práce chci dosáhnout formou kvalitativního výzkumu, který Miovský shrnuje slovy:

„Kvalitativní přístup je v psychologických vědách přístupem využívajícím principů jedinečnosti a neopakovatelnosti, kontextuálnosti, procesuálnosti a dynamiky a v jeho rámci cíleně pracujeme s reflektivní povahou jakéhokoli psychologického zkoumání. Pro popis, analýzu a interpretaci nekvantifikovaných či nekvantifikovatelných vlastností zkoumaných psychologických fenoménů naší vnitřní a vnější reality využívá kvalitativních metod.“ (in Miovský, 2006, s. 18)

Má práce staví na **pozorování** a následném zkoumání práce pěti osob s různými druhy kombinovaného postižení ve věku od 21 do 52 let. Metoda pozorování je podle Miovského (2006) jedna z nejstarších technik využívaných ke sběru poznatků.

Dílny jsem navštěvovala jako pozorovatel, ale často spíše jako asistent. Zaměřovala jsem se na specifika tvorby klientů na úrovni fyzické i psychické. Do výzkumu jsem vybrala techniky, které účastníci dílen využívali nejčastěji. Všimla jsem si individuálních stavů klientů při práci a zapisovala jsem vše podstatné s ideou rozebrání jednotlivých technik a popsání vztahu klientů k technikám a výtvarné tvorbě. Součástí skupiny výtvarníků v dílnách jsem byla po dobu čtyř měsíců a díky tomu jsem mohla pozorovat vývoj a pokroky klientů.

7 SOCIÁLNĚ TERAPEUTICKÁ DÍLNA, CENTRUM MOTÝL

Výzkum probíhal při lekcích volnočasového zájmového kroužku pro dospělé a starší děti se zdravotním postižením, nesoucí název *Veselá dílna*, který spadá pod *Sociálně terapeutické dílny* při organizaci MOTÝL, z. ú. Organizace vznikla v roce 2004 a sídlí v Plzni. Posláním tohoto centra je podpora klientů se zdravotním postižením, rodin s dětmi se zdravotním postižením a jejich integrace do běžné společnosti. Pracovníci centra MOTÝL nabízí různé aktivity pro rozličné cílové skupiny, jejichž cílem je zmírnění důsledků zdravotního postižení a zvýšení kvality života klientů.

V publikaci Sociální služby jsou Sociálně terapeutické dílny definovány takto: *„Sociálně terapeutické dílny je podle zákona o sociálních službách název pro službu, která se až dosud označovala jako chráněné dílny. Ta je určena lidem, kteří se nemohou uplatnit na otevřeném trhu práce. Účelem je podpora pracovních návyků a rozvoj pracovních dovedností, kromě toho zahrnuje pomoc při osobní hygieně a stravování.“* (Matoušek, 2007, s. 98)

Výtvarná tvorba ve *Veselých dílnách* je zde chápána spíše jako oddechová činnost s přidanou hodnotou – novými technickými a sociálními dovednostmi. Tato volnočasová aktivita přináší klientům kreativně prožité odpoledne, nové znalosti a dovednosti a zároveň umožňuje klientům odnést si svůj vlastní originální výrobek. Lekce kladou důraz na rozvíjení jemné motoriky, obrazotvornosti, zručnosti, mají klienty učit rozeznávat barvy, míchat odstíny a vyzkoušet si zajímavé a různorodé výtvarné techniky.

Campellová (1993) uvádí priority takto zaměřené skupiny:

„Skupina oddechová/vzdělávací

1. *Zaměřená na činnost.*
2. *Rozvíjí především výtvarné techniky a dovednosti (např. užití barev, kompozice aj.).*
3. *Klade důraz na estetické hodnocení.*
4. *Sebevyjádření je zprostředkováno body 2 a 3.*
5. *Vedoucí skupiny přejímá roli učitele.“*

(in Campellová, 1993, s. 23)

8 VEDOUCÍ SKUPINY

Lekce *veselých dílen* vede paní Mgr. et Mgr. Martina Soprová. Jak již bylo zmíněno výše, přejímá zde roli učitele, lektora. Na začátku lekce vždy klienty příjemně přivítala, zeptala se na náladu a zážitky z předcházejících dnů a tím navodila ve skupině přátelskou atmosféru. Po vysvětlení a názorné ukázce postupu dané činnosti byla klientům také poradcem a pomocníkem.

8.1 VZTAH MEZI VEDOUCÍM A SKUPINOU

Paní lektorka oslovovala každého klienta křestním jménem, znala jeho anamnézu a s některými sdílela i společné zážitky z různých akcí, pořádaných centrem MOTÝL. Klienti lektorku také oslovovali křestním jménem a rádi spolu vedli přátelský dialog. Dá se říci, že vztah mezi lektorkou a klienty byl vlídný a přátelský. Vzhledem k charakteru skupiny je však nutné zachovat si direktivní styl vedení především z důvodu časového harmonogramu.

V dílně platilo několik pravidel, které si lektorka sama stanovila. Prvním bylo slušné chování – žádné vulgarismy, slušné jednání a zacházení s druhými i s lektorkou. Druhým pravidlem byla dochvilnost, kterou se většinou klientům dařilo dodržovat. Třetím pravidlem bylo tykání mezi sebou – dle jejích slov byla důvodem snaha o uvědomění, že se jeden nad druhého nemá proč povyšovat.

9 ANAMNÉZY OSOB

9.1 SKUPINA SCHOPNÁ TVOŘIT SAMOSTATNĚ

9.1.1 IVA

Narodila se v roce 1978, v době výzkumu jí bylo 38 let. Ivě byla diagnostikována středně těžká mentální retardace s výraznými poruchami chování a paranoidní schizofrenií

s negativistickými postoji, těžkou vztahovačností a neodklonitelností. K práci musí být vždy motivována něčím, co má ráda. Ve výtvarné činnosti je plně samostatná.

Úroveň její schopnosti manipulace v rámci jemné motoriky bych na škále 1-5, s tím že 1 je špatná a 5 je nejlepší, hodnotila číslem 4. Iva si s většinou úkolů poradila velmi dobře, náročnou práci se pokusila zpracovat samostatně, ve většině případů úspěšně. S uchopením drobných předmětů a jejich následnou manipulací neměla žádný větší problém. Pouze při odlepování velmi malých samolepek si musela říct u některých kusů o pomoc, ale až po usilovné snaze.

Na úrovni hrubé motoriky bych Ivu na stejné škále hodnotila číslem 4. Pohyb těla, udržení jeho polohy i cílený pohyb jen některých částí probíhá uměřeně a je funkční. Občas je její chůze lehce disharmonická.

Při výtvarné práci v terapeutických dílnách často ostatní klienti odpoutávali její pozornost od práce. Většinou se její koncentrace přerušila v momentě, kdy lektorka napomenula jiného klienta či poukázala na jeho nesprávný postup. Iva se začala soustředit na chyby ostatních, někdy se jim začala i vysmívat a zapomněla, kde v práci skončila. Časově bych její dobu koncentrace odhadla na 3 minuty a na škále od jedné do pěti bych hodnotila číslem 3.

Jelikož se terapeutické dílně přezdívá „veselá dílna“, místa pro stresující události zde moc nezbylo. Přesto se objevila situace, kterou klientka vnímala jako stresující, a to nedostatek času. V takové situaci začala nešťastně slovně bédovat a důrazně si říkat o pomoc rozechvělým, místy zmateným, ale přesto hlasitým projevem.

Kresba, malba

Klientka bez problému zvládá špetkový úchop, který je pro tuto techniku prioritní. Ovládá přítlak dominantní i nedominantní ruky, podklad si dokáže přidržovat a manipulovat s ním podle své potřeby. Pohyblivost prstů, zápěstí, předloktí i lokte zvládá bez větších potíží.

Způsob klientčina vybarvování se lehce liší od stylu vybarvování ostatních klientů. Iva používá dynamické, krátké, ostré a vrstvené tahy, které vytváří velkou silou přítlaku. Předpokládám zde možný odraz klientčiny dynamické osobnosti. Dokáže však být soustředěná a hlídat si přesnost tahů a proto jen málokdy přetáhne vybarvované pole.

V autorské kresbě dokáže být Iva kreativní a vymyslet dekorační prvky navíc. Často se však inspiroje u zkušenější kolegyně Markéty.

Při kresbě konkrétního tvaru potřebuje klientka často poradit a nasměrovat, ujistit se, že daný obrazec ztvárňuje dobře. Se samotnou tvorbou však žádné problémy nemá.

Stříhání

Stříhání je obecně pro všechny klienty jedna z nejsložitějších technik. Je kladen velký důraz na jemnou motoriku, kterou má většina klientů oslabenou. Iva však tuto techniku zvládá dobře. Nůžky drží funkčně, avšak pohyb rozevírání a zavírání nůžek provádí v dlani namísto klasického stříhu silou prstů. Rovnováhu nůžek občas vyvažuje zdviženým malíčkem dominantní ruky. Obecně však hodnotím Ivinu schopnost stříhání velmi pozitivně, protože dokázala vše vystříhnout samostatně a kvalitně.

Lepení

Tato technika byla prováděna různými způsoby. Prvním způsobem je lepení tuhým lepidlem, které klienti nanášeli rovnou z tuby, druhým je lepení tekutým lepidlem, které klienti nanášeli štětcem z kelímku a jako třetí způsob uvádím lepení samolepek na papír či různé předměty.

Oba druhy lepení tuhým či tekutým lepidlem zvládala klientka bez potíží. U tuhého lepidla neměla problém s přtlakem ani dlaňovým úchopem. Při lepení tekutým lepidlem tvořilo výjimku občasné neodhadnutí množství lepidla v poměru velikosti přilepovaného objektu. Nalepení vystříhnutého tvaru z papíru, plastu, látky či přírodniny na určité místo zvládla bez problémů.

Nalepování samolepek

Drobné problémy jí činily velice malé samolepky vánočních vloček, které potřebovala pomoci odlepit od původního podkladu. S ostatními samolepkami si klientka poradila velmi dobře.

Vázání

Klienti v terapeutických dílnách vážali mašle z různobarevných lýkových provázků. Tato technika byla pro skupinu klientů s potřebou asistence nezvladatelná, avšak klientky schopné samostatné práce si s technikou určitým způsobem poradili.

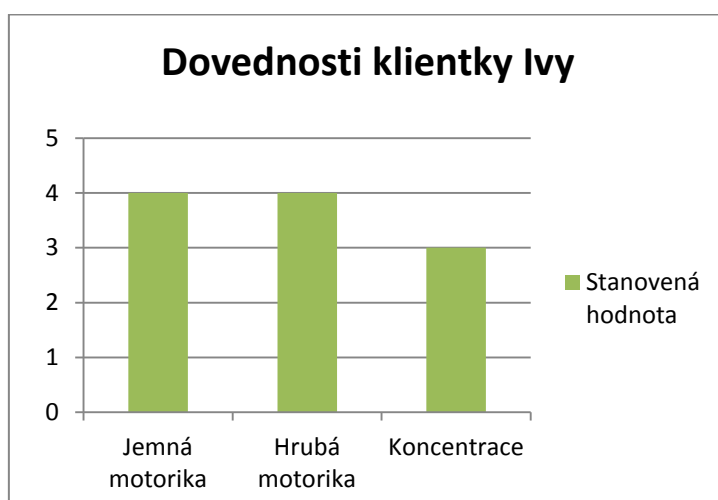
Ivina schopnost manipulace v rámci jemné motoriky je velmi dobrá (na škále od jedné do pěti jsem hodnotila číslem 4). Dokázala sama zavázat mašli, avšak za poměrně dlouhou dobu, kterou časově odhaduji na dvě až tři minuty. Specifickým prvkem jejích mašlí byly nadměrně velké uši a krátké zbytkové provázky.

Tiskání razítka

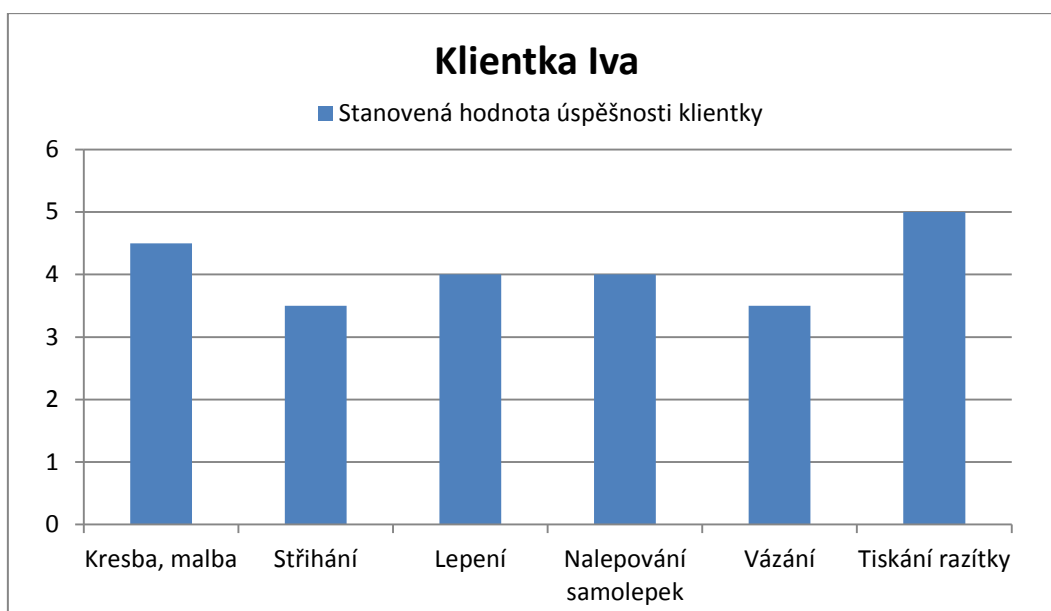
Tato technika byla všemi považována za jednu z nejjednodušších. Klienti měli k dispozici velká dřevěná razítka s motivy listů a jiných vzorů.

Obecně považují za nejtěžší část tiskání nanesení vodových barev na razítko jemným kulatým štětcem a následné pečlivé natisknutí motivu do předem přesně vyhrazeného prostoru.

Iva s touto technikou dokázala zacházet ze skupiny nejlépe. Dokázala mít natisknuté listy vždy pěkně sytě barevné a k tomu mít čisté okolí.

Graf č. 1: Hodnota dovedností klientky Ivy

Graf č. 2: Úspěšnost klientky Ivy v jednotlivých technikách

9.1.2 MARKÉTA

Slečna Markéta se narodila v roce 1992, v době výzkumu jí bylo 24 let. Trpí středně těžkou mentální retardací torpidního typu, podle zdravotní zprávy odpovídá její mentální úroveň šestiletému dítěti. Její řeč je dyslalická a pozornost udrží pouze krátkodobě. Markéta při práci vyžaduje dohled a soustavnou pomoc. Při výtvarné činnosti je však ze skupiny nejzručnější, do práce vkládá kreativní prvky a je velmi pečlivá. Umí rozpoznat barvy, pochopí piktogramy, avšak jejich kontext už neuchopí. Zvládá všechno sama, pouze se občas utvrdí v pochopení zadání. Mimo výtvarnou práci má Markéta zálibu v líčení. Dokáže velmi dobře nalíčit sebe i druhé, jejím snem je být kosmetičkou.

Jak jsem zmínila výše, Markéta je ze skupiny nejzručnější, proto bych její schopnost manipulace v rámci jemné motoriky hodnotila číslem 5. Nezaznamenala jsem dokonce ani jeden případ, kdy by si Markéta řekla o manuální pomoc, naopak, několikrát sama pomohla druhým.

Markétiny schopnosti v rámci hrubé motoriky jsou velmi podobné jako u zdravého člověka. Pohyby těla jsou dynamické a společně v harmonii. Na škále od jedné do pěti bych funkci hrubé motoriky hodnotila číslem 5, tedy nejlepší.

Schopnost koncentrace klientky vnímám jako velmi dobrou. Pokaždé měla výrobek hotový jako první, byla vždy o krok napřed před ostatními. Od soustředění na výtvar ji

vyrušily jen nové pokyny nebo cílená komunikace s lektorkou či kolegy výtvarníky u stolu. Dobu koncentrace odhaduji na 5 až 8 minut. Na škále tedy hodnotím číslem 5.

Ve veselé dílně jsem zažila Markétu ve stresu v situaci, kdy ji tížil nedostatek času a měla před sebou ještě náročný úkol. Projevilo se to třesem rukou a rozhlížením se po ostatních a jejich způsobu zvládnutí situace.

Překvapila mě také její reakce na epileptický záchvat jedné z klientek, kdy se Markéta zachovala jako pravá přítelkyně a vysoce senzibilní člověk, když zanechala práce a šla kamarádku podpořit, hladila ji po zádech a slovy se ji snažila uklidnit.

Kresba, malba

Markéta má schopnost jemné motoriky na relativně vysoké úrovni. Úchop tužky, štětce, křídly a jejich přítlak k papíru je přirozený a bezproblémový. Při kresbě pastelkami mají barvy na jejích obrázcích větší sytost než u ostatních klientů.

Při vybarvování je přesná a pečlivá. V jedné z hodin klienti vybarvovali křídami namočenými v cukrové vodě vystříženou papírovou veverku. Markéta zde projevila velkou představivost a kreativitu, když záměrně nechala veverce nevybarvenou bílou náprsenku, tlapky, ouška a čumák. (viz Obrazová příloha č. 1)

Klientka má dobrou vizuální paměť a ve skupině je nejkreativnější. Dokáže si k zadání vymyslet dekorační prvky navíc. Příkladem mohou být například postavičky Mikuláše, čerta a anděla, kde čertovi nakreslila navíc vyplazený jazyk a zatočený knír.

Střihání

Nůžky v dominantní ruce držela spíše v dlani, kde udávala pohyb a protipohyb nůžek, tedy jejich rozevírání a zavírání. Palec měla prostrčený okem nůžek až po první kloub, naopak ostatní prsty svíraly nůžky až u jejich konečků. Klientka si však s touto technikou poradila dobře, pouze občas měla problém s vystřížením ostrých a těžko přístupných záhybů, za to může nejspíš nedostatečná pohyblivost prstů a zápěstí. Okraje ustřížených papírových tvarů byly hladké, výjimečně však něchtěně rozstříhnuté.

Pohyb rukou, těla a hlavy byl zkoordinovaný. Oči se dívaly na práci rukou pod vládou mozku, který byl zadavatelem těchto pohybů.

Lepení

Při lepení a nalepování jsem u Markéty nezaznamenala žádný náznak problému či odlišnosti od tvoření zdravého člověka. Lepení tuhým i tekutým lepidlem jí nedělalo žádné potíže.

Nalepování samolepek

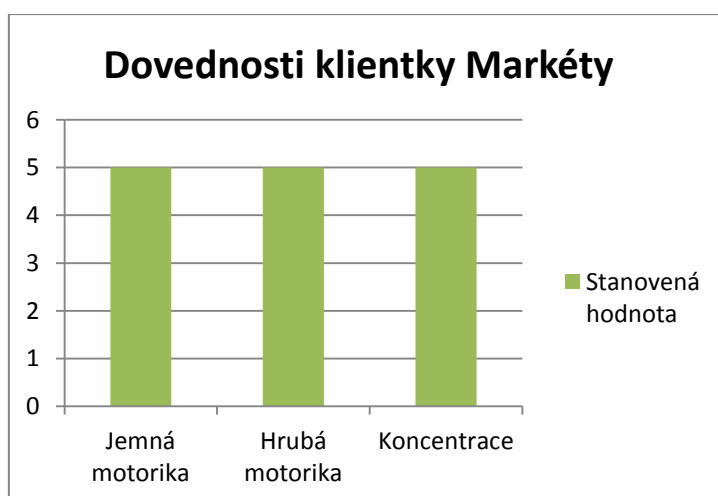
Se samolepkami zvládala klientka pomoci i ostatním, dokázala využít pozitiva dlouhých nehtů na ruku jako pomocníků při odlepování samolepky od podkladu, a tak byla vždy rychle s prací hotova.

Vázání

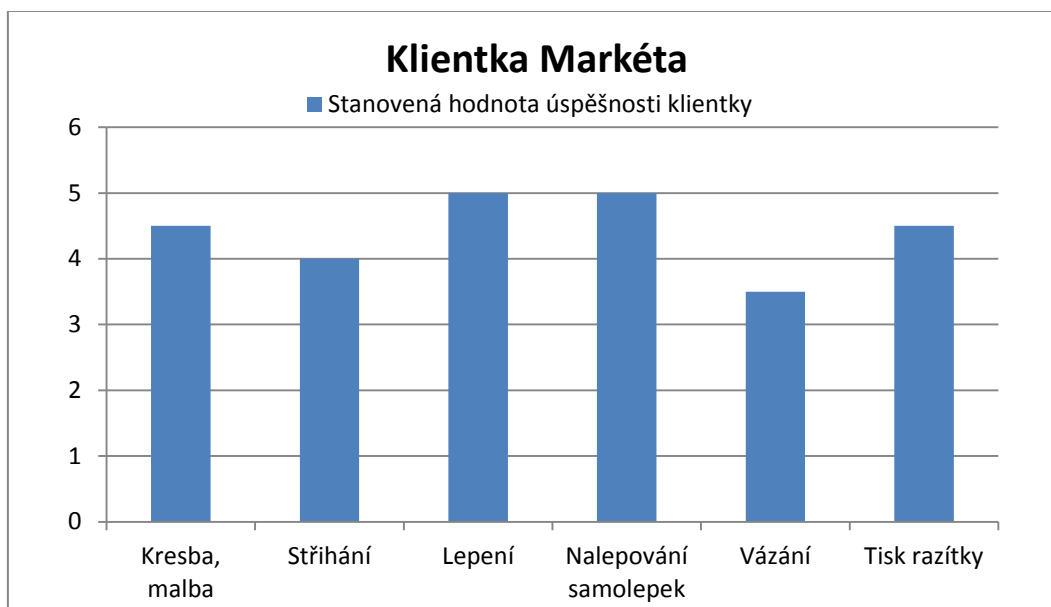
Techniku vázání mašlí lýkovými provázky zvládala Markéta také bez větších potíží, avšak za poměrně dlouhý čas, odhaduji tak 2 minuty na jednu mašli. Specifickým znakem jejich mašlí byla jejich drobná velikost.

Tiskání razítka

Díky jemné motorice na velmi dobré úrovni dokázala Markéta vhodně držet velká dřevěná razítka a dobře s nimi manipulovat. Nanášení barev na razítka zvládala dobře a díky její pečlivé povaze byla barva nanášena i na všech detailech požadovaných míst. Tisk do předem vyhraněných míst zvládala pečlivá Markéta přesně a bezchybně.

Graf č. 3: Hodnota dovedností klientky Markéty

Graf č. 4: Úspěšnost klientky Markéty v jednotlivých technikách

9.2 SKUPINA VYŽADUJÍCÍ ASISTENCI

9.2.1 ŠTĚPÁNKA

Paní Štěpánka se narodila v roce 1967, v době výzkumu jí bylo 49 let. Byla jí diagnostikována těžká mentální retardace, dyslalie, úzkostná symptomatologie. Má narušenou jemnou motoriku prstů, celkovou poruchu motoriky a je nedoslýchavá. Při pracovní činnosti jsou viditelné známky nedůslednosti a netrpělivosti. Štěpánka potřebuje při práci dohled a slovní podporu. Na druhou stranu musím vyzdvihnout pozitivní vlastnosti, jakými jsou dobrá paměť, přátelskost, ochota pomáhat slabšímu a postavit se za něj.

Štěpánka má velký problém s jemnou i hrubou motorikou. V rámci jemné motoriky ji po výtvarné stránce nejvíce ze všeho trápilo vystřihování. Domácí cvičení neplnila, možná i proto u ní nebyl vidět větší pokrok. V dominantní ruce svírala toporně a křečovitě nůžky a předloktí včetně zápěstí si opírala o tělo.

Při manipulaci s malými předměty byla často nevrlá a netrpělivá. Například při nalepování malých hvězdiček na keramický zvoneček, kdy i po opakovaném zopakování a názorné ukázce postupu stejně Štěpánka rychle a bezmyšlenkovitě nalepovala, aniž by hleděla na estetickou kvalitu výsledného výrobku, aby měla rychle činnost za sebou.

Působilo to na mě, že je jí tato činnost velmi nepříjemná. Štěpánčinu schopnost manipulace v rámci jemné motoriky hodnotím číslem 2.

V rámci hrubé motoriky byla porucha nejvíce viditelná při chůzi, kdy se klientka pohybovala kolébavým způsobem. U stolu naopak působila zkameněle, práce paží, předloktí, lokte a zápěstí byla nehybná vůči zbytku těla a nefunkční při některých činnostech. Klientky hrubou motoriku hodnotím číslem 2.

Štěpánka udržela pozornost při práci i výkladu lektorky poměrně dlouhou dobu, což může být dáno její klidnou povahou. Její koncentraci však dokázal přerušit opakovaný neúspěch, kdy si řekla o pomoc, namísto vynaložení dalších sil ke zlepšení. Dobu koncentrace odhaduji na 3 minuty. Na škále od jedné do pěti hodnotím číslem 3.

Štěpánka jakožto klidný člověk se jen málokdy dostala do situace, která by v ní vyvolala určitou stresovou reakci. Objeví se však chvíle, kdy jsem na klientce zpozorovala smutek a chování odpovídající naučené bezmocnosti. Jako příklad uvádím situaci, kdy lektorka často během jediné lekce opakovala Štěpánce postup efektivního střihu. Myslím si, že opakovaný neúspěch v klientce vyvolal pocit marné snahy, kterou projevovala smutným výrazem v obličeji a při sezení sehnutou hlavou.

Kresba, malba

Štěpánčina špatná schopnost jemné motoriky ovlivňovala její kresebný výstup. Držení výtvarného materiálu špetkovým úchopem jí činilo nemalé potíže. Při každém novém uchopení jí musela být udělena rada, po které přicházelo krátké zlepšení, avšak rychlé zapomenutí instrukcí.

Pohyblivost prstů, zápěstí, předloktí a lokte byla velmi omezená, až strnulá. Při vybarvování však dokázala dominantní rukou vytvářet barevnou stopu a nedominantní rukou si přidržovat výsledný materiál. Do této činnosti se dokázala zabrat tak, že nehleděla na výsledek a dokázala vybarvit zcela vše, bez vynechání míst, které měly zůstat vynechány. Příkladem může být křídami vybarvená papírová veverka (Obrazová příloha č. 2).

Štěpánka dokázala podle sebe ztvárnit s pomocí jednoduchých tvarů to, co chtěla vyjádřit. Například jí stačila dvě kolečka a dvě čárky na to, aby vystihla obrys šneka. Jedna půlkruhová křivka stačila na vyjádření usměvavých úst a podobně.

S kresbou konkrétního tvaru si většinou nedokázala poradit bez pomoci, o kterou si však sama řekla. Lektorka jí konkrétní tvar lehce načrtla a Štěpánka ho poté obtáhla, nebo jí lektorka vedla ruku. Ovšem vedení ruky nebylo snadné, kvůli již zmíněné strnulosti.

Stříhání

Stříhání vnímala Štěpánka jako nejtěžší činnost. I po opakování instrukcí uchopovala nůžky obráceně, tedy do otvoru pro palec dávala ostatní prsty a naopak. Stříhala také pouze špičkou nůžek a nevyužívala celou plochu nožů.

Nejlépe dokázala stříhat rovné plochy, zaoblené jí dělaly problémy. Těžce přístupné rohy a hrany rovnou dala k vystřížení lektorce. Lektorka jí dokonce zadala domácí úkol vystříhat obrázky z novin, Štěpánka však úkol nesplnila.

Štěpánčiny výstřížky byly nerovnoměrné a „zubatě“ ustřížené. Každý výtvar pak z estetického důvodu lektorka znovu obstříhla a tím jej zahladila.

Lepení

Tuhé lepidlo dělalo Štěpánce potíže kvůli přitlaku. Nedokázala vyvinout dostatečnou sílu, aby z tuby dostala potřebné množství lepidla.

Při lepení tekutým lepidlem bylo zapotřebí Štěpánce opakovat a upomínat ji, že si štětec musí často do lepidla namáčet. Nastaly chvíle, kdy Štěpánka suchým štětcem mazala čtvrtku a snažila se na namazanou část přilepit určitý předmět, jenže ten se jí přilepil spíše k prstům, nežli na papír.

Nalepování samolepek

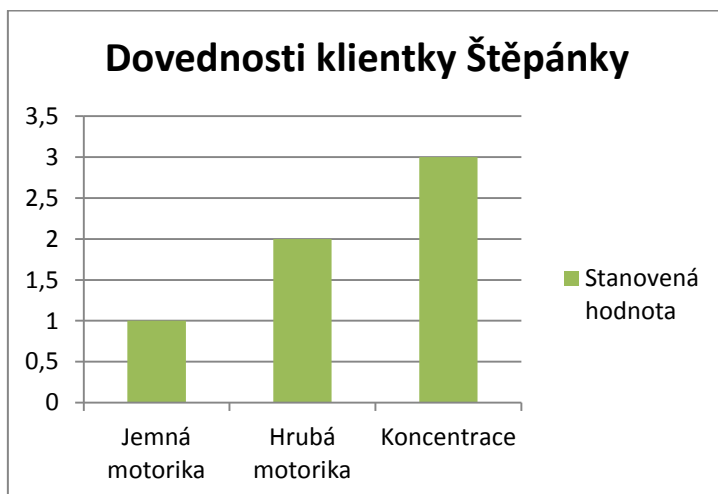
Při práci se samolepkami se jí povedlo odlepit od původního podkladu přibližně jednu samolepku ze šesti. Při nalepování samotných samolepek na podklad nad ní musel být dohled a byla potřeba jí ukázat přesné místo, kam má samolepku nalepit, popřípadě si klientka nechala vést ruku.

Vázání

Techniku vázání Štěpánka neovládala. Občas se pokusila uvázat uzel, ale při neúspěchu se obrátila s žádostí o pomoc na lektorku.

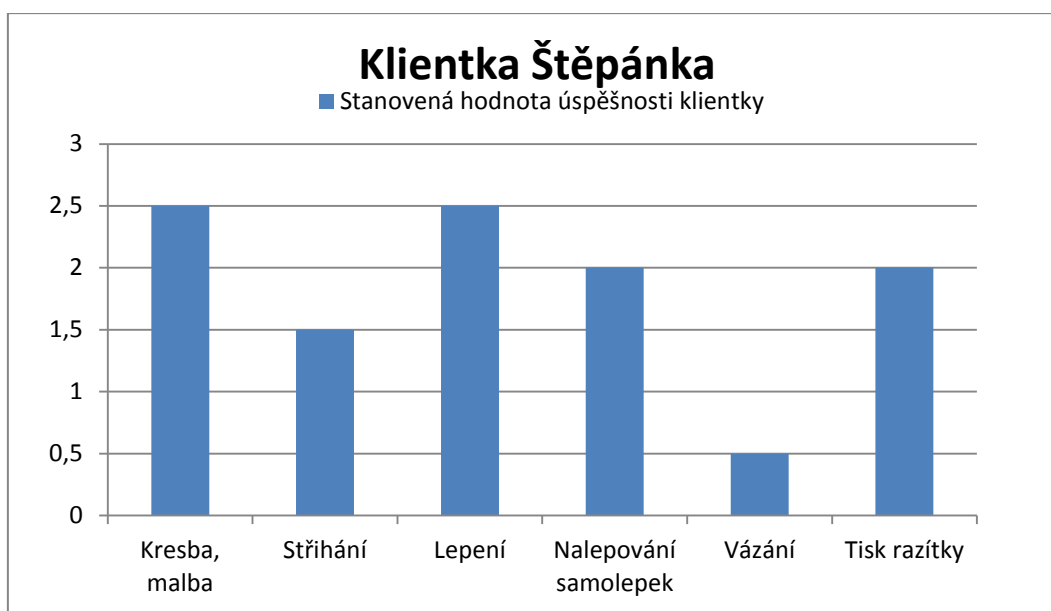
Tiskání razítka

I přes poměrně velkou velikost razítka dělalo Štěpánce problém razítko pevně držet a ovládat jeho pohyb. Aby klientka nanesla dostatek barvy na razítko, musela být neustále upomínána k namáčení štětce do barvy a vody. Samotný akt tisknutí Štěpánka neuchopila. Namísto stisku razítka k podkladu s ním klientka tahala po papíře a vytvářela spíše barevné proužky, ve kterých nebyl rozeznatelný původní motiv razítka.

Graf č. 5: Hodnota dovedností klientky Štěpánky

Graf č. 6: Úspěšnost klientky Štěpánky v jednotlivých technikách

9.2.2 BARBORA

Slečna Barbora se narodila v roce 1995, v době výzkumu jí bylo 21 let. Barbora trpí středně těžkou mentální retardací a častými epileptickými záchvaty, které se objevovaly i při výtvarné činnosti. Jako malá prodělala dětskou mozkovou obrnu. Při práci potřebuje neustálou asistenci a sama si o ni i řekne. Sama však dokáže rozpoznat barvy, uchopit štětec či pastelku a vybarvovat, avšak vybarví jen část celku. S vedením ruky dokáže vystříhovat a vybarvovat celou část výkresu. Občas řekne, že chce tvořit sama, ale poté hned volá, abychom se dívali, jak jí to jde. Přitom se však dívá na nás, zda ji sledujeme, ale nedívá se pod ruku, co vytváří. Obdobně se chová při tvorbě, kdy se znenadání zadívá na kolegy místo na výtvar a přitom ruka stále pracuje.

Barbora dokáže držet dominantní rukou štětec či pastelku, dokáže sama též nedominantní rukou přidržovat papír, na který vytváří barevnou stopu. Problém v oblasti jemné motoriky jí činil přítlak pastelky či štětce na podklad a nalepování samolepek, které nedokázala odlepit od původního podkladu, ani je nalepit na finální výtvar. Úroveň jemné motoriky bych v jejím případě hodnotila číslem 2.

Kvůli prodělané mozkové obrně má klientka narušenou motoriku a trpí poruchou hybnosti. Dokáže sama chodit, ale často se potřebuje zastavit či se něčeho přidržovat. Při sezení je její tělo spíše shrbené a hlava skloněná dolů či nakloněná do strany. Barbořinu hrubou motoriku hodnotím číslem 2.

Schopnost koncentrace klientky je velmi krátkodobá. Při práci se s ní musí neustále komunikovat, jinak se začne zajímat o něco jiného, i když v činnosti stále pokračuje. Například dokázala současně vybarvovat a u toho se dívat na kolegy kolem sebe. Byla tedy často potřeba jí připomínat důležitost soustředění při práci. Časově dobu koncentrace odhaduji na 30 sekund až 1 minutu. Na škále od jedné do pěti hodnotím míru a dobu koncentrace číslem 1.

Barbora trpí epileptickými záchvaty, konkrétně tzv. Jacksonskými záchvaty, které jsou nejspíš důsledkem mozkové obrny, ovšem nevylučuje se ani možnost, že by mohly být v určitých situacích reakcí na stres. Záchvaty se objevovaly ke konci lekce, kdy klientka mohla pociťovat úzkost z nedostatku času, či nervozitu a nedočkavost z blížícího se příchodu blízké osoby, která si Barboru po lekcích pravidelně vyzvedávala.

Kresba, malba

Barbora dokáže sama držet pastelku, tužku, štětec či křídlo, avšak není to klasickým špetkovým úchopem. Dominantní ruku drží v pěst a barevný materiál svírá mezi hranou ukazováčku a palce. Po napomenutí lektorky však dokáže s materiálem pracovat i klasickým špetkovým úchopem.

Při vybarvování se obvykle věnuje pouze jedné části, která je pravděpodobně v poloze, kam klientka pohodlně dosáhne bez námahy a pohybu navíc. Při upozornění a nasměrování, kde ještě může vybarvovat, začne vybarvovat i jiné části celku, ale za okamžik se opět vrátí k již vymalovanému místu. Zajímavá byla také situace, kdy měla klientka vybarvit pouze spodní část obrázku se záměrem vytvořit trávník. Když jsem jí nechala pracovat samotnou, vybarvovala náhodná místa. Když jsem však rukou zakryla místa, která měla zůstat bílá, začala vybarvovat spodek papíru, tedy symbolicky trávník.

Její autorskou/kreativní kresbu považuji spíše za abstraktní. Nechá si však dobrovolně vést ruku a občas řekne, že chce tvořit sama. Sama ale vytváří nekonkrétní shluk čar.

Obdobně je to i s kresbou konkrétního tvaru. Klientka potřebuje vést ruku nebo lehce předkreslit obrazec, který dokáže sama obkreslit.

Střihání

Barbora dokázala s pomocí druhého správně uchopit nůžky. Připravila si dominantní ruku, sdružila prsty, palec oddělila a čekala, až jí na ruku někdo nůžky nasadí. Pohyb a protipohyb při rozevírání a zavírání nůžek zvládla jen velmi málo, nůžky dokázala pouze lehce pootevřít a zavřít. Střih samotný musel být kontrolovaný, neboť klientka nůžky často obracela na bok, namísto kolmého pohybu proti papíru či jinému materiálu. Vyhovovalo jí, když někdo udržoval směr stříhu a pomáhal jí rozevřít nůžky. Sama je pak dokázala zavřít a kus ustříhnout. Chvíli poté zkoušela stříhat i úplně sama, tři rovné stříhy zvládla dobře, pak se na činnost přestala soustředit a nůžky sklonila na jednu stranu, čímž znemožnila pokračování dalších funkčních stříhů.

Lepení

Při lepení tekutým lepidlem dokázala Barbora dominantní rukou držet štětec a namáčet ho do lepidla. Byla však často potřeba ji upozornit na nedostatek lepidla na štětcí. V nedominantní ruce držela přilepovanou část, na kterou nanesla lepidlo a tuto část následně nalepila na podklad. Potřebovala však pomoci s koordinací a ukázat, kam by mohla tuto část nalepit.

Podobně probíhalo lepení tuhým lepidlem. Klientka potřebovala občas pomoci s přitlakem na tubu od lepidla, aby získala dostatečné množství potřebného lepicího materiálu. Následně byla potřeba klientku nasměrovat, kam umístit předmět k nalepení.

Nalepování samolepek

Nalepování samolepek bylo pro Barboru složité. Sama nedokázala odlepit samolepku od původního podkladu. Byla zde potřeba práce asistentky, aby samolepku pomohla odlepit, nabídla klientce k převzetí a poradila, kam motiv umístit.

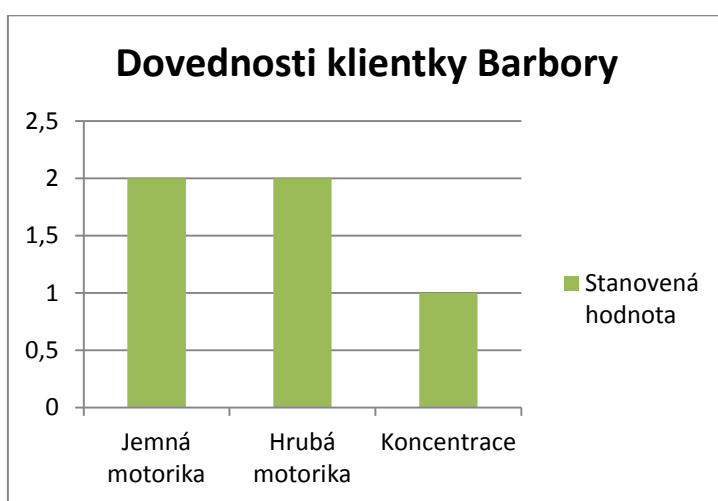
Vázání

Techniku vázání si klientka přes veškerou snahu neosvojila. Oceňuji však snahu a pokus o uvázání uzle překřížením provázků.

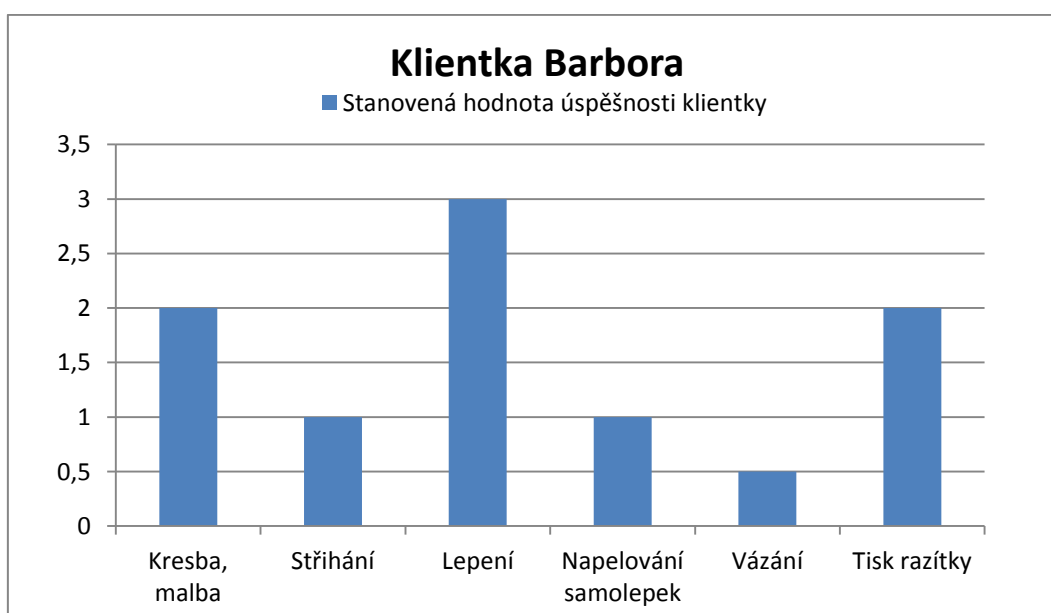
Tiskání razítky

Při této technice dělalo klientce největší problémy nanesení barvy na razítko. Práce s jemným kulatým štětcem nebyla Barboře nejpříjemnější. Se štětcem se hůře manipulovalo, protože se jeho jemné štětiny neustále ohýbaly a nedržely tvar. Při práci s tímto štětcem je kladen nárok na autorovu pečlivost a vyšší stupeň trpělivosti. Byla potřeba upozorňovat ji na nedostatek vody či barvy na štětci a následně na razítko. Podobně jako při vybarvování i zde při nanášení barvy na razítko upřednostňovala klientka při vybarvování pouze jednu část motivu a nehleděla na celek.

Při samotném tiskání bylo nutné vést klientce ruku. Podobně jako Štěpánka bez pomoci místo silného stlačení razítka s ním „malovala“ jako s tužkou.

Graf č. 7: Hodnota dovedností klientky Barbory

Graf č. 8: Úspěšnost klientky Barbory v jednotlivých technikách

9.2.3 Jiří

Pan Jiří se narodil v roce 1964, v době výzkumu mu bylo 52 let. Byla mu diagnostikována Morbus Down-oligofrenie v pásmu debility. Jiří je schopen nenáročné práce pod dozorem, rád se pohybuje venku a baví ho práce na zahradě. Je však často zmatený a obtížně vstřebává a uchovává informace a pracovní pokyny. Na vše potřebuje svůj čas a je nutné mu několikrát zopakovat a ukázat pokyny. Při výtvarné činnosti leccos zvládne sám, není mu třeba neustále vést ruku, jen je nutné ho kontrolovat a pobízet k práci.

Jiří dokáže sám držet pastelku, fixu či štětec, dokáže dobře pohybovat zápěstím a prsty. S drobnými předměty dokáže manipulovat sám, občas ale potřebuje pomoc. Vyžaduje také podporu v situacích, kdy mu dojde trpělivost a motivace a rozhodne se přestat pracovat. Míru schopnosti manipulace klienta v rámci jemné motoriky hodnotím číslem 3.

Klient nemá žádné větší problémy s chůzí, sezením či stáním. Vše je v souladu a vzájemné kooperaci. Hrubou motoriku pana Jiřího hodnotím na škále číslem 5.

Pan Jiří je velmi rozvážný člověk a na všechno potřebuje delší čas. Jeho schopnost koncentrovat se při práci a poslechu pokynů není ideální. Když seděl daleko od lektorky, její pokyny ignoroval a v práci nepokračoval. Možná je to dáno jeho problémem se vstřebáváním informací a pokynů a jejich využitím v praxi. Délku jeho koncentrace při práci či poslechu pokynů odhaduji na 30 sekund až 1 minutu. Na škále od jedné do pěti hodnotím číslem 1.

Pan Jiří reaguje na stres roztřesením hlasu, zmatením, nešťastným pohledem a nečinností.

Kresba, malba

Jiří dokáže samostatně a pečlivě vybarvovat a pokud není v časové tísní, tak nevynechá žádné bílé místo. Nastaly však situace, kdy se Jiří z nějakého důvodu rozhodl a přestal pracovat. Povzbudivé slovo lektorky či asistentky ho však dokázalo přivést zpět k práci.

Pan Jiří umí sám namalovat, co ho napadne. Nejraději maluje přírodní a zahradní motivy. Potřebuje na to však slovní popis druhého a hlavně dostatek času.

Kresbu konkrétního tvaru však nedokáže uchopit. Pomůže mu buď vedení ruky nebo když mu lektorka jemně předkreslí tvar, který sám obtáhne. Myslím si, že kdyby neměl časové omezení k tvorbě, tak by dokázal konkrétní tvar ztvárnit sám.

Stříhání

Se stříháním je pan Jiří na podobné úrovni jako Štěpánka s tím rozdílem, že Štěpánka se více snaží. Jiří to buď brzy vzdá a přestane pracovat, nebo to odmítá zkusit už na začátku a převezme to za něho lektorka. Nůžky však dokáže držet funkčně a sám si je na prsty nasadí.

Lepení

Jiřímu jde nejlépe lepení tuhým lepidlem v tubě. Nedělá mu problém síla přítlaku, takže dokáže velmi dobře nanést lepidlo na požadovaný cíl.

Tekuté lepidlo mu také nečiní žádné větší potíže, jen těžko odhaduje množství lepidla v poměru k velikosti přilepovaného předmětu či papírové části.

Nalepování samolepek

Při práci se samolepkami potřeboval Jiří pomoc při odlepování samolepek z původního podkladu. Většinou sám dokázal umístit samolepku na konkrétní místo, někdy se ale raději zeptal, kam která patří.

Vázání

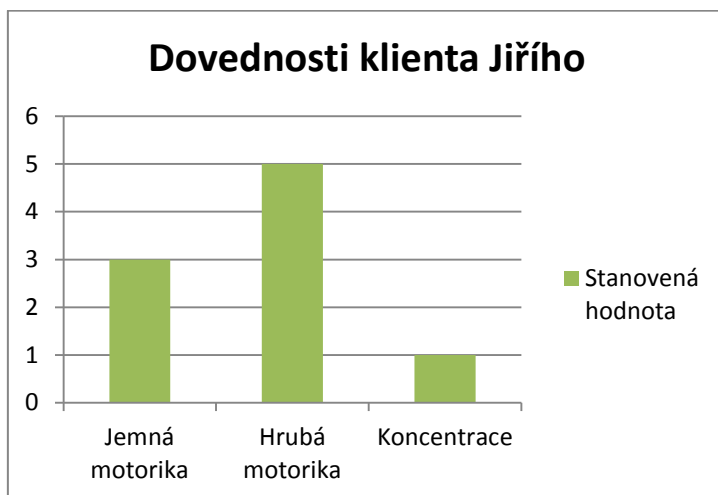
Techniku vázání si Jiří během mého výzkumu neosvojil. Se slovy: „Já nevím jak,“ předal provázky lektorce. Ani po názorné ukázce a vysvětlení postupu se Jiří k vázání neodvážil.

Tiskání razítky

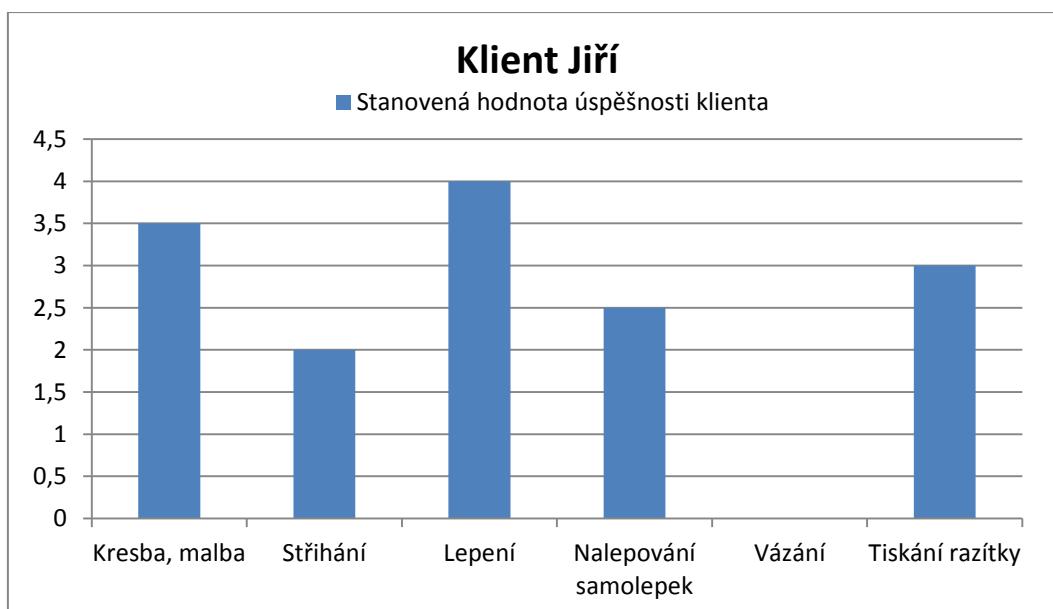
S technikou tiskání razítky velmi pomáhala panu Jiřímu lektorka. Věřím však, že kdyby nebyl klient omezen časem, techniku by zvládnul sám a dokázal by si ji užít.

Jiří sám držel štětec, potřeboval jen poradit, jak často si ho má namáčet do barvy a do vody. Dokázal také natírat razítko barvami, avšak některá místa občas vynechal.

Samotné tiskání nedělalo Jiřímu problém. Zde však na rozdíl od lepení tuhým lepidlem postrádal občas sílu a razítko se neotisklo zcela sytě. (viz Obrazová příloha č. 3)

Graf č. 9: Hodnota dovedností klienta Jiřího

Graf č. 10: Úspěšnost klienta Jiřího v jednotlivých technikách

10 VYBRANÉ VÝTVARNÉ TECHNIKY

10.1 KRESBA, MALBA

10.1.1 NÁROČNOST FYZICKÉ ÚROVNĚ TECHNIKY

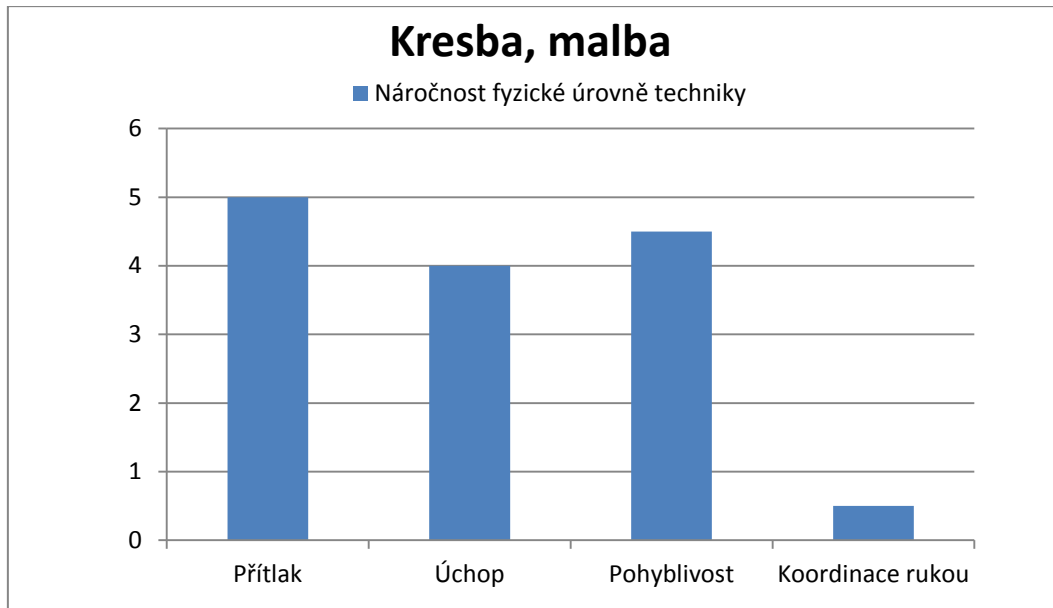
Ve sledovaných výtvarných aktivitách klienti používali šestiboké pastelky, obyčejné tužky, čtyřboké barevné křídly, fixy a malé kulaté štětce na vodovky, tempery, či jiné vodou ředitelné barvy.

Pro každou z těchto výtvarných technik je zásadní špetkový úchop dominantní ruky, přítlak obou rukou, pohyblivost prstů, zápěstí, popřípadě lokte a jejich rotace. Všechny výše zmíněné činnosti jsou důležité pro vytvoření barevné stopy. Zvláštní kategorii tvoří namáčení štětce do barvy, kdy je zapotřebí specifických pohybů k nabírání dostatečného množství barevného materiálu.

Nedominantní rukou si autoři přidržují podkladový materiál, na který vytváří barevnou stopu. Zde je důležitý přítlak, pohyb ruky od prstů po loket a koordinace s dominantní rukou.

Z důvodu stanovení obecné náročnosti techniky si ji dovolím rozdělit do čtyř kategorií: přítlak, úchop, pohyblivost a koordinace rukou. Fyzickou náročnost této techniky znázorňuje následující graf. Hodnoty jsou stanoveny od 1 do 5 s tím, že číslo jedna představuje malou zátěž a číslo pět znázorňuje zátěž největší.

Graf č. 11: Náročnost fyzické úrovně techniky *Kresba, malba*

10.1.2 NÁROČNOST PSYCHICKÉ ÚROVNĚ TECHNIKY

Tuto kapitolu je nutné rozdělit na druhy kresebných technik či záměrů. Vybrala jsem vybarvování, kreativní/autorskou kresbu a kresbu konkrétního tvaru. Na konci kapitoly nabízím graf znázorňující hodnoty náročnosti jednotlivých technik.

Vybarvování

Při procesu vybarvování je klíčovým faktorem vizuální paměť a proces rozhodování, díky kterým volíme specifickou barevnost pro určité předměty a tím ovlivňujeme estetickou kvalitu výsledného výtvaru. Senzorickými procesy a vnímáním určujících podnětů dokážeme korigovat vybarvování celku, či pouze jeho částí. To se odráží i na emocích autora, v někom vybarvování vyvolá pocity klidu, v jiném naopak pocity nervozity a nedokonalosti.

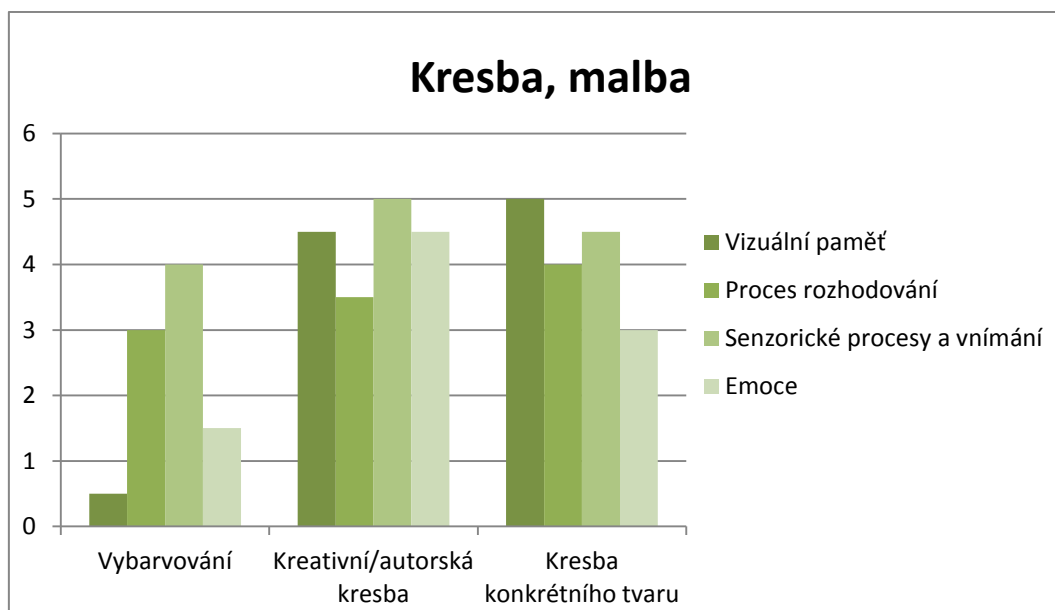
Kreativní/autorská kresba

Kreativní nebo autorská kresba klade největší nároky na vizuální paměť a fantazii autora. Důležitou součástí tohoto typu výtvarné techniky je proces rozhodování, který je závislý na paměti a představivosti výtvarníka. Autorovo výtvarné vyjádření vypovídá nejen

o jeho kresebných dispozicích, ale podkřívá také cestu do jeho nevědomí a na povrch se v určité formě mohou dostat i vytěsňené osobní záležitosti tvůrce. Kvůli tomu je nedílnou součástí tohoto typu techniky i jistá emotivní náročnost. Je potřeba pracovat se sebevědomím klientů, kdy ohrožujícím faktorem může být strach či nejistota z nedokonalé práce při porovnání práce s druhými.

Kresba konkrétního tvaru

Kresba konkrétního tvaru klade podobné nároky v oblasti psychické úrovně jako kreativní/autorská kresba. Je zde však kladen větší důraz na vizuální paměť, kdy si klient musí vybavit, jak tvar vypadá a dokázat ho přenést na papír. Po emoční stránce mohou autora dostat do nesnáží problémy s vybavením si tvaru.

Graf č. 12: Náročnost psychické úrovně techniky *Kresba, malba*

10.1.3 JAK SI S TĚMITO NÁROKY PORADILA MOJE CÍLOVÁ SKUPINA

Vybarvování

Z uvedených kresebných záměrů si s vybarvováním dle mého názoru poradili všichni klienti nejlépe. V grafu číslo 2 znázorňujícím náročnost psychické úrovně techniky vyšla náročnost vybarvování jako nejnižší, tedy z kresebných technik nejméně náročná.

Klienti schopní samostatné práce sami vybarvovali, volili si barvy a sami rozhodli, kdy je dílo hotové.

Klientům s potřebou asistence bylo třeba neustále vést ruku a opakovat a upřesňovat zadání. Vybírali si náhodnou barevnost, bylo tedy třeba vykomunikovat mezi klienty a lektorkou nejideálnější barvu. Dalším problémem byla preference vybarvování pouze jedné části vybarvovaného tvaru, přičemž klienti nehleděli na celek. V takovém případě klienta nasměroval asistent buď slovy, nebo vedením ruky. S některými klienty byla práce složitější, protože ruku neuvolnili a nedovolili asistentovi s ní volně kooperovat.

U obou skupin je typická četnost krátkých silných tahů a přetahování. Přes občasné drobné potíže jsem si všímala u klientů v určitých chvílích nadšení z práce a následného výtvaru.

Kreativní/autorská kresba

Pod pojmem kreativní/autorská kresba uvádím takový způsob kresby, kdy záleží čistě na autorovi, jak ztvární svůj úmysl. Převážně se však jednalo o různé tvary, kresbu očí, úst a nosu, či dokreslování tvarů do předem určených motivů. Nejednalo se tedy o prázdný papír a zcela volnou tvorbu, ale pouze o doplnění námětu.

Konkrétní příklad tohoto typu kresby je k nalezení v reflektivní bilanci z 26. 10. 2016, kdy klienti kreslili fixami na papírovou dýni obličej dle své fantazie a stejnou technikou vytvářeli papírové halloweenské strašidlo.

Tento typ výtvarného ztvárnění je pro klienty se specifickými vzdělávacími potřebami velmi náročný a mnohdy i stresující kvůli nedokonalé vizuální paměti, představivosti a zručnosti.

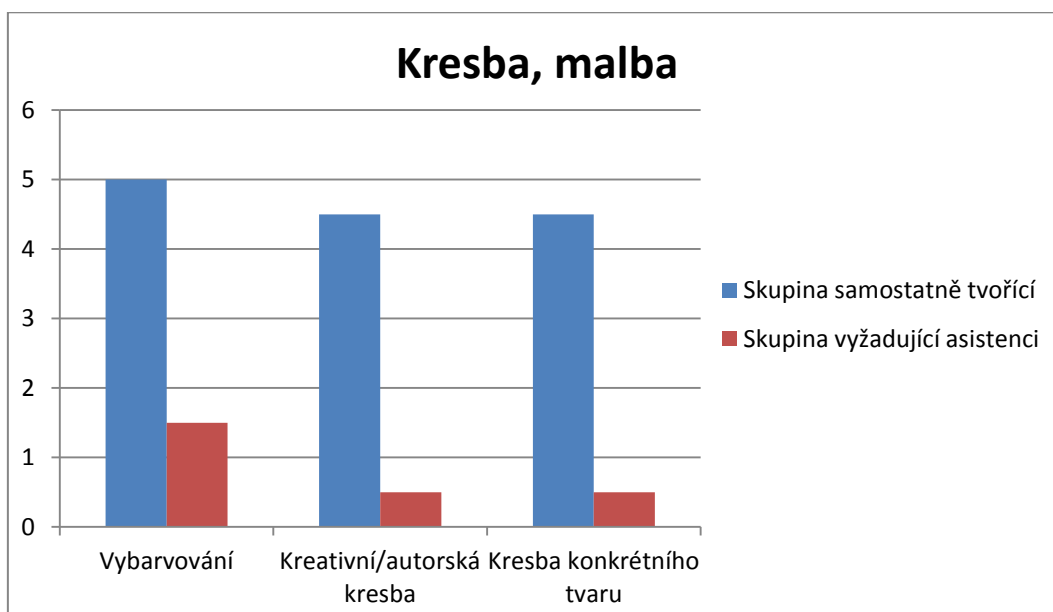
Když skupinu opět rozdělíme na samostatně tvořící a na skupinu vyžadující asistenci, všímáme si odlišných postojů. Samostatně tvořící skupina vytvoří svůj záměr poměrně rychle a bez výraznějších potíží. Na druhé straně skupina vyžadující asistenci má problém s kompozicí, přitlakem, velikostí a celkovým znázorněním svých představ.

Kresba konkrétního tvaru

Kresba konkrétního tvaru je pro klienty terapeutických dílen jednou z nejnáročnějších. Příkladem může být výtvarná aktivita, kterou naleznete v reflexi z 2. 11. 2016, kdy klienti kreslili nohu muchomůrky.

Pro skupinu samostatně tvořící nepředstavoval tento úkol žádný větší problém, naopak pro skupinu vyžadující asistenci byl úkol nesplnitelný. Tento typ kresebné techniky klade velké nároky na vizuální paměť, představivost a zručnost autora. Člověk s postižením má tyto schopnosti omezeny, a tudíž může pro něj být úkol místy stresující.

Graf v podkapitolách „*Jak si s nároky poradila moje cílová skupina*“ znázorňuje číselné hodnoty opačně, na rozdíl od předchozích grafů znázorňujících náročnost fyzické a psychické úrovně techniky. Vysoké hodnoty představují dobře odvedenou práci, kdy si klienti s nároky poradili s drobnými problémy či bez nich. Nízká čísla naopak vyjadřují nedokonalé uchopení techniky a větší problémy s jejím zpracováním.

Graf č. 13: Jak si s nároky v technice *Kresba, malba* poradila moje cílová skupina

10.2 STŘIHÁNÍ

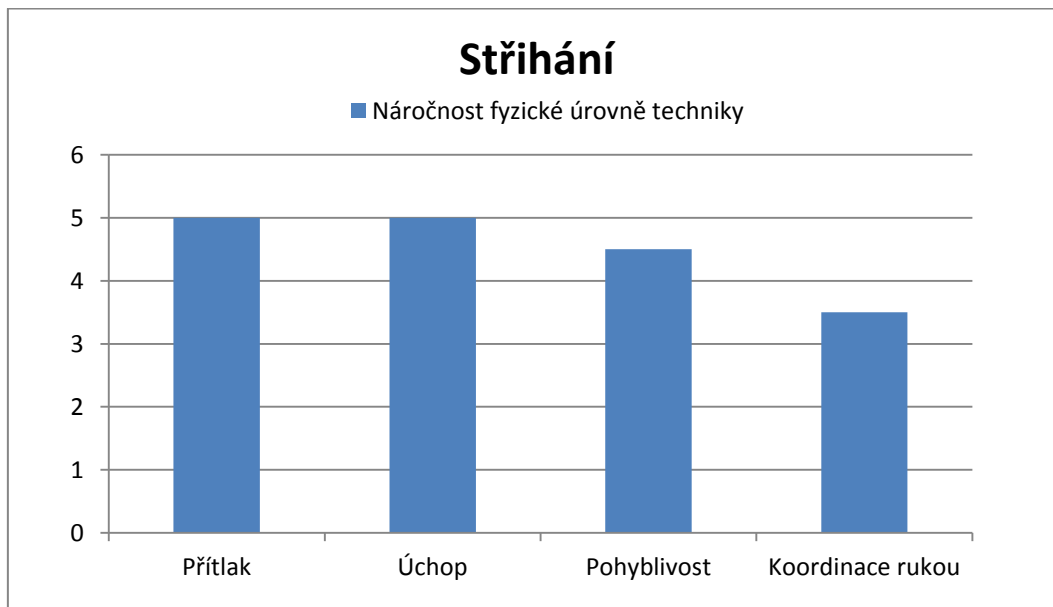
10.2.1 NÁROČNOST FYZICKÉ ÚROVNĚ TECHNIKY

Při výtvarných aktivitách používali klienti terapeutických dílen klasické kancelářské nůžky s pogumovanou úchopovou částí, kde část pro více prstů byla větší než druhá, určená palci. Díky tomu nůžky podporují snadnější stříh.

Významnou a klíčovou roli v technice stříhání a vystřihování hraje jemná motorika, díky které zvládneme správné uchopení nůžek. V rámci pohyblivosti si všímáme i hrubé motoriky viditelné při rotaci těla při stříhání velkého formátu papíru.

Pro techniku stříhání je zásadní správný a pevný úchop nůžek dominantní ruky, pohyblivost prstů, zápěstí a lokte a jejich kooperace s nedominantní rukou, ve které klienti drží materiál, který stříhají. Nejproblémovější částí je samotný pohyb nůžek, tedy stlačování břitev a jejich následné uvolnění.

Při stanovení obecné náročnosti techniky si ji dovolím rozdělit, stejně jako v předešlé kapitole, do čtyř kategorií: přítlak, úchop, pohyblivost a koordinace rukou. Fyzickou náročnost této techniky znázorňuje následující graf.

Graf č. 14: Náročnost fyzické úrovně techniky *Stříhání*

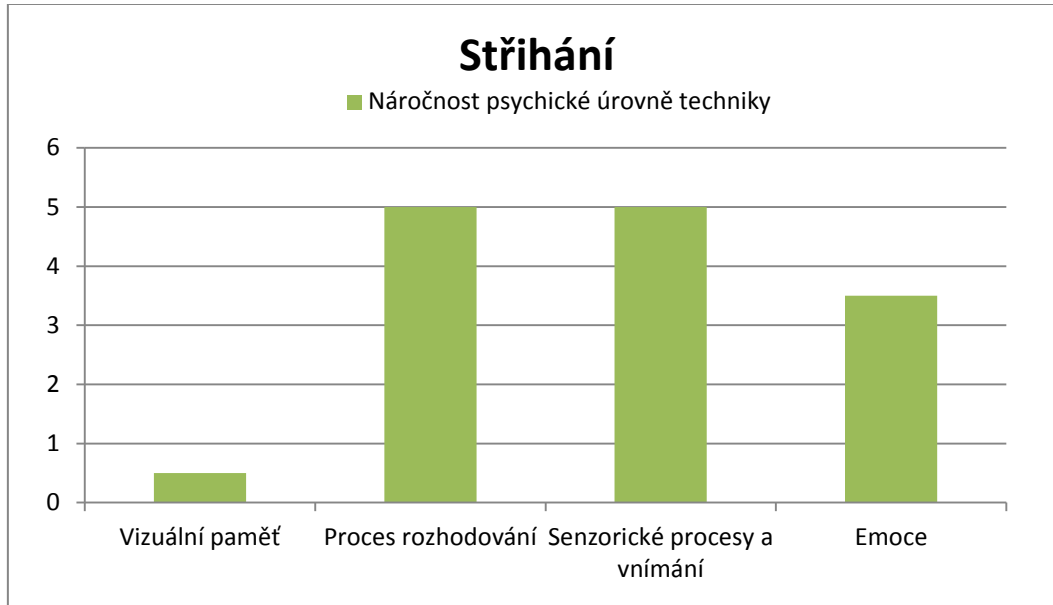
10.2.2 NÁROČNOST PSYCHICKÉ ÚROVNĚ TECHNIKY

Podobně jako v předešlé kapitole i zde budu sledovat nároky na psychickou úroveň techniky v oblasti vizuální paměti, procesu rozhodování, sensorických procesů a vnímání v oblasti emotivní složky.

Pro techniku stříhání jsou klíčové sensorické procesy a vnímání. Zrak zde hraje hlavní úlohu, protože díky sledování linie obrysu vystřihovaného tvaru vedeme stříh. Důležitou součástí je také aktivace haptické a pohybové složky, ostatně stejně jako u jiných technik. Proces stříhání ovlivňuje také emoce autora. Výtvarník může pocítovat

úzkost z definitivního stříhu, který lze jen těžko opravit. Proces rozhodování uplatňuje autor v každém okamžiku stříhu.

Dále nabízím grafické znázornění psychické náročnosti této techniky.

Graf č. 15: Náročnost psychické úrovně techniky *Střihání*

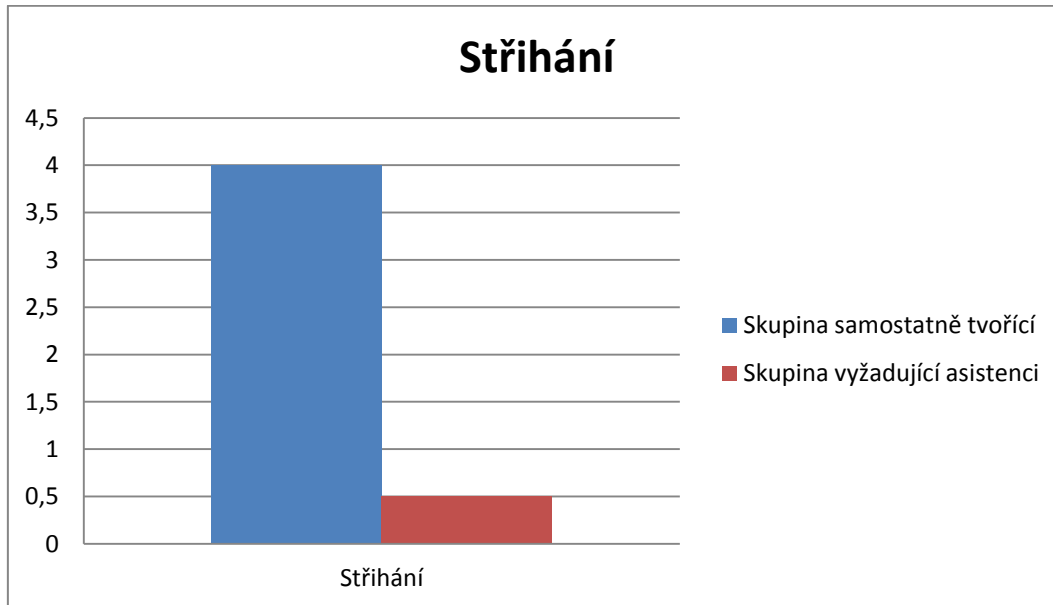
10.2.3 JAK SI S TĚMITO NÁROKY PORADILA MOJE CÍLOVÁ SKUPINA

Klienti schopní samostatně tvořit převážně neměli s touto technikou problém. Pouze ve výjimečných případech si sami řekli o pomoc. Takovým případem může být vystřížení špatně přístupných míst a ostrých úhlů.

Klienti s potřebou asistence byli po názorném předvedení a za pomoci s uchopením nůžek schopni ustříhnout provázek, avšak s vystříhnutím určitého tvaru měli potíže. Největší problém této techniky ve skupině s potřebou asistence spatřuji v pohyblivosti dominantní ruky. Klienti často stříhali pouze jedním směrem a ostře, nehledě na vyznačené pole vystříhnutí. Dalším problémem je krátkodobé zapamatování pokynů. Po odložení nůžek je následně uchopili obráceně, což znemožňovalo kvalitní stříh.

V grafech se téměř všechny hodnoty dostaly na poměrně vysokou úroveň, techniku proto hodnotím jako velmi náročnou. Skupině samostatně tvořících přiřazuji pro znázornění v grafu číslo 4, s nároky si až na výjimky poradili samostatně a na postačující úrovni. Skupině vyžadující asistenci přiřazuji číslo 0,5, neboť při stříhání museli být stále

pod dohledem, někteří potřebovali vést ruku, rozevírat nůžky nebo přidržovat vystřihovaný materiál.

Graf č. 16: Jak si s nároky v technice *Střihání* poradila moje cílová skupina

10.3 LEPENÍ

10.3.1 NÁROČNOST FYZICKÉ ÚROVNĚ TECHNIKY

Klienti ve svých výtvarných aktivitách využívali tekuté lepidlo, které nanášeli štětcem ze speciální nádoby a lepidlo tuhé, které nanášeli přímo z tuby.

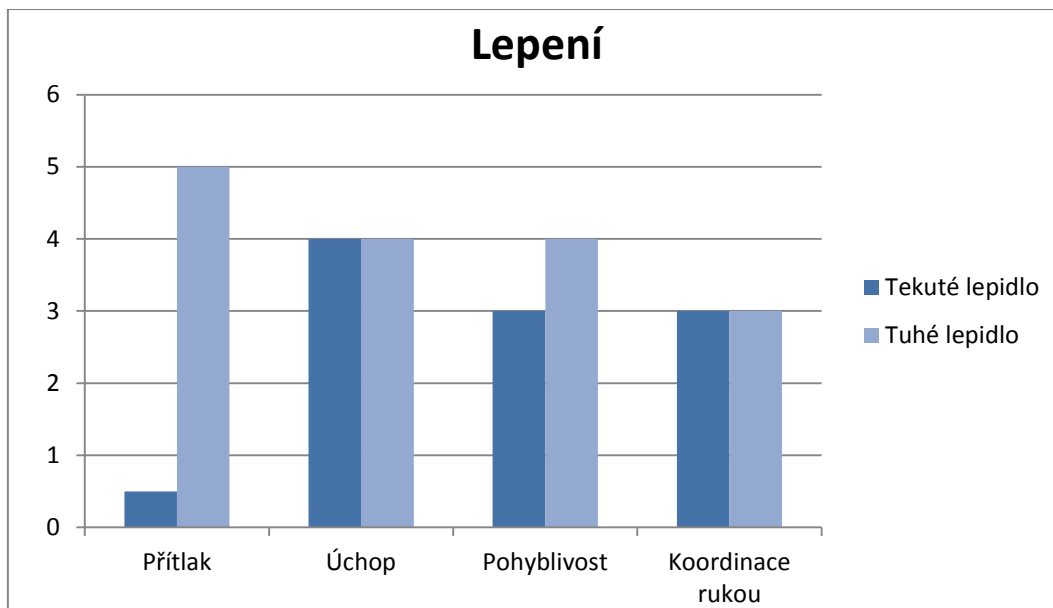
Nanášení tekutého lepidla vyžaduje špetkový úchop štětce dominantní rukou a u nedominantní ruky manipulaci s podkladem, na který se lepidlo nanese. K manipulaci s lepidlem v tubě využíváme dlaňový úchop, který vnímám jako lehce snazší než úchop špetkový. Ke koordinaci směru nanášení lepidla využíváme přítlak prstů.

K nanesení tuhého lepidla na podklad je zapotřebí vyvinout přítlak, který je podobné intenzity jako přítlak pastelky či tužky při kresbě. Naopak při nanášení tekutého lepidla není potřeba vyvíjet žádný přítlak. Při nanášení obou druhů lepidla dochází k pohybu zápěstí, předloktí i celé ruky. Důležitá je také hybnost prstů a jejich síla při

úchopu tuby s lepidlem. Nároky na pohyblivost při lepení tuhým lepidlem jsou tedy o něco vyšší než u lepení tekutým lepidlem.

Dominantní ruka musí spolupracovat s nedominantní, která má jako hlavní úkol přidržování přilepovaného nebo podkladového materiálu.

Pro stanovení obecné náročnosti techniky v grafu si ji dovolím rozdělit, stejně jako v předešlých kapitolách, do čtyř kategorií: přítlak, úchop, pohyblivost a koordinace rukou. Fyzickou náročnost této techniky znázorňuje následující graf, ve kterém se hodnoty lehce liší podle lepicího materiálu, který jsem rozdělila na tuhý a tekutý.

Graf č. 17: Náročnost fyzické úrovně techniky *Lepení*

10.3.2 NÁROČNOST PSYCHICKÉ ÚROVNĚ TECHNIKY

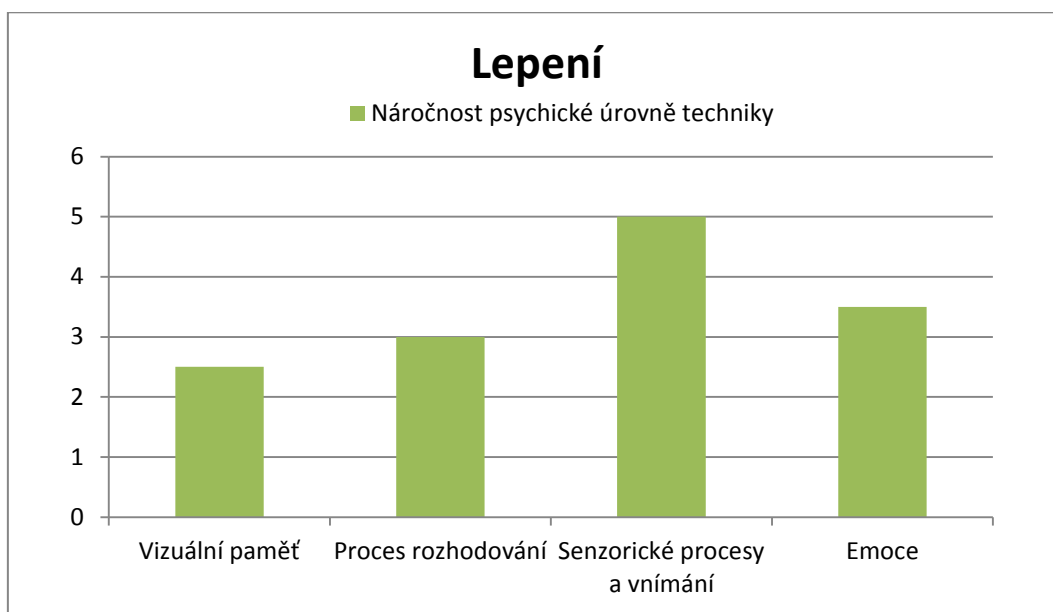
I v této kapitole se budu zabývat nároky psychické úrovně techniky, sledované v oblasti vizuální paměti, procesu rozhodování, sensorických procesů a vnímání a emotivní složky autora.

Při nanášení lepidla jsou kladeny nároky na výtvarníkovu vnímání, sledování, pozornost a soustředěnost. Sensorické procesy jsou tedy aktivizovány na vysoké úrovni. Díky vizuální paměti autor rozhoduje, kam lepidlo nanese a kam následně přilepí určený předmět. Při tvorbě může vzniknout určitá nervozita či nátlak na autora z důvodu odpovědnosti za kvalitu výsledného díla. Je potřeba dbát zvýšené opatrnosti, kam nanášíme lepidlo, protože často je tento krok nezvratný a nanesení lepidla na nežádoucí

místo může nenávratně poškodit umělcův záměr a tím i celý výtvar. Podobné emoce vyvolává i samotné přilepování předmětu. Autor musí také správně rozhodnout o nanesení přiměřeného a dostatečného množství lepicího materiálu, aby dílo neztratilo svou funkčnost i estetickou kvalitu.

Proces lepení z hlediska psychické náročnosti již není nutné rozdělovat do dvou skupin a rozlišovat rozdíly při lepení tuhým a tekutým lepidlem. Jedinou výjimku mohou tvořit rozdílné emoce při vykonávání činnosti. Dovolím si však tvrdit, že vzniklé emoce jsou podobné intenzity, ponechávám tedy oba druhy lepidel v grafu znázorněné dohromady.

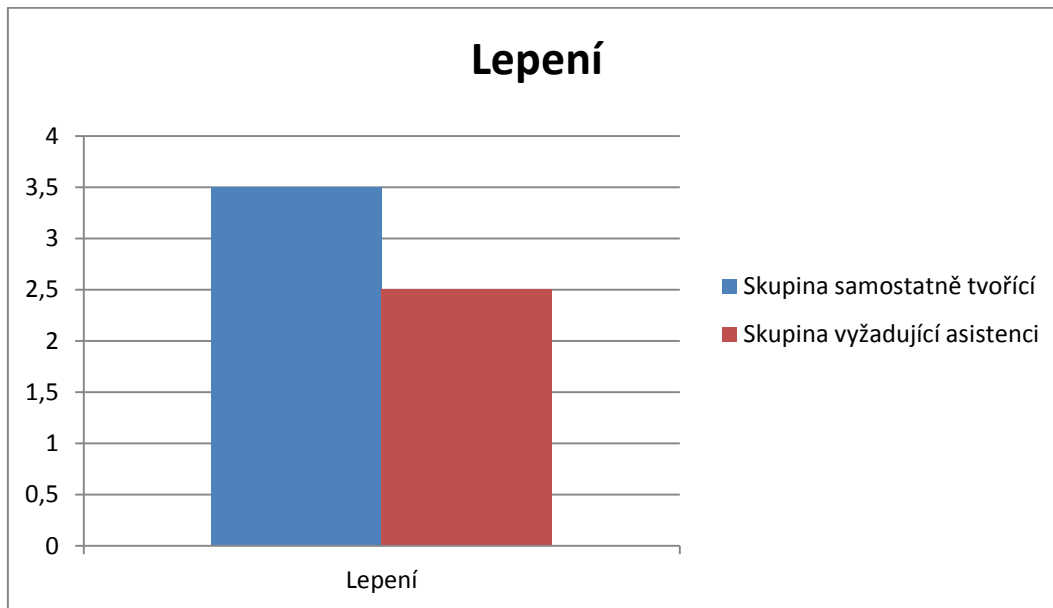
Graf č. 18: Náročnost psychické úrovně techniky *Lepení*

10.3.3 JAK SI S TĚMITO NÁROKY PORADILA MOJE CÍLOVÁ SKUPINA

U skupiny samostatně tvořících jsem vyzorovala drobné potíže při manipulaci s tekutým lepidlem. Stávalo se, že při přenášení lepidla na štětcí z misky na výtvar, odkapávaly ze štětce na stůl kapky nadbytečného lepidla. Po upozornění si klientky začaly štětec otírat o okraj misky, aby zabránily nežádoucímu zašpinění okolní pracovní plochy. Lepení tuhým lepidlem dělalo klientkám občas potíže kvůli nedostatečné síle přitlaku, a tudíž nedostatečnému výslednému množství lepicí hmoty.

U skupiny s potřebou asistence se objevovaly stejné problémy, které zmiňuji výše. Navíc jim však činilo potíže umístění předmětu na určené polepené místo. Stávalo se také,

že klienti přecenili množství lepidla vzhledem k velikosti nalepovaného předmětu. Kvůli tomu byl pak výsledný výtvar znehodnocen lepivými částmi na nechtěných místech.

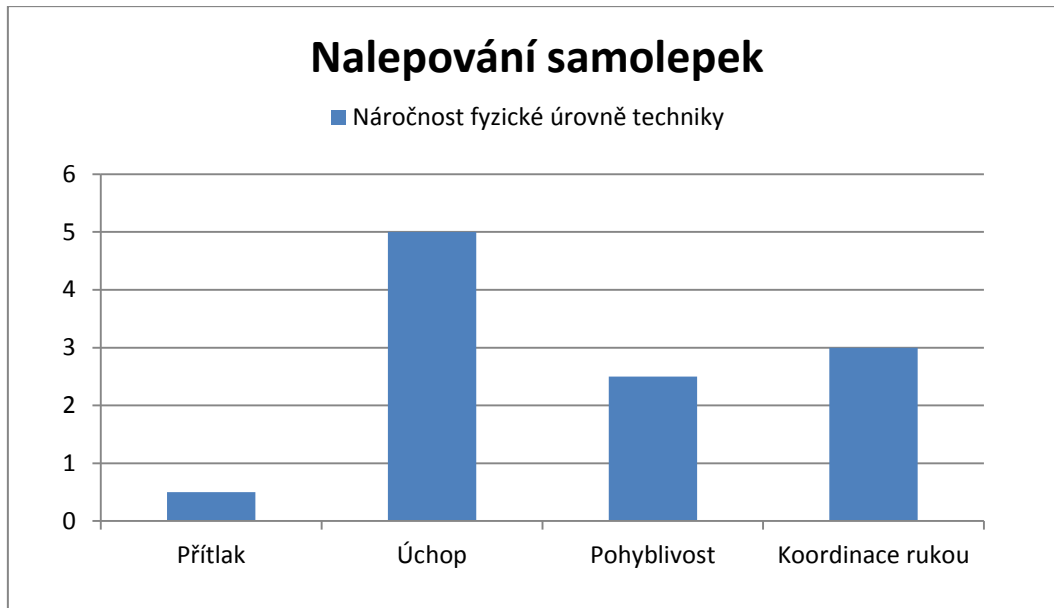
Graf č. 19: Jak si s nároky v technice *Lepení* poradila moje cílová skupina

10.4 NALEPOVÁNÍ SAMOLEPEK

10.4.1 NÁROČNOST FYZICKÉ ÚROVNĚ TECHNIKY

Nalepování samolepek vyžaduje prioritně vysokou míru zátěže v oblasti jemné motoriky výtvarníka. Klient musí špetkovým úchopem odlepit samolepku od původního podkladu a poté přemístit a nalepit na určité místo ve výsledném výtvaru. V oblasti motoriky jsou dále kladeny nároky na přítlak, hybnost prstů, zápěstí, předloktí, lokte i ramen obou rukou. Důležitá je také jejich vzájemná koordinace.

Při odlepování samolepek vykonávají obě ruce velmi podobnou sílu a pohyb, při kterém lze jen těžko určit, která ruka je dominantní. Po odlepení samolepky z původního podkladu však lze zjistit dominantnost ruky podle toho, která ruka svírá samolepku s úmyslem jejího nalepení na výsledný výtvar.

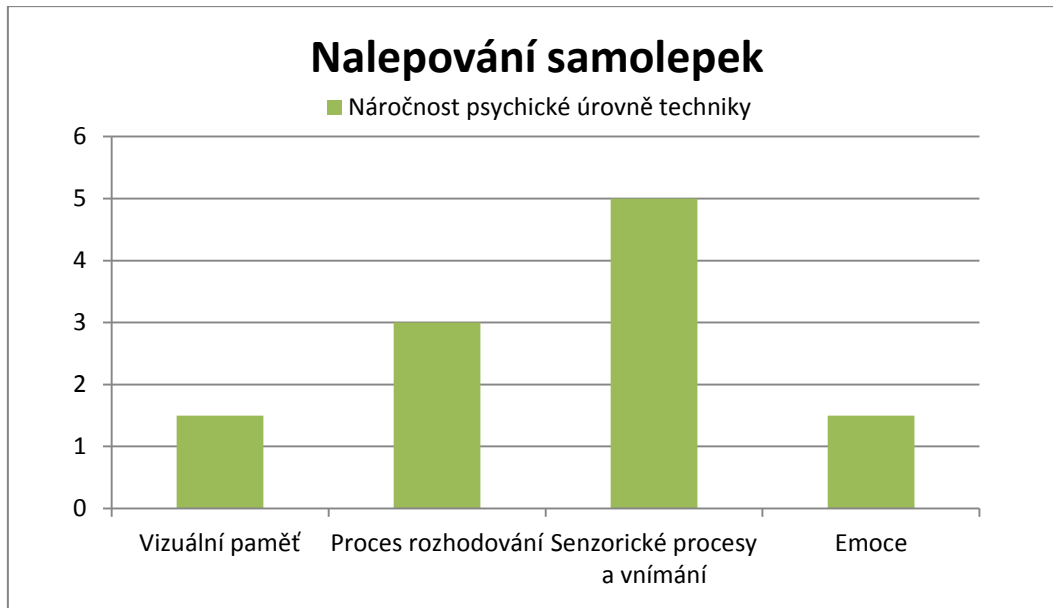
Graf č. 20: Náročnost fyzické úrovně techniky *Nalepování samolepek*

10.4.2 NÁROČNOST PSYCHICKÉ ÚROVNĚ TECHNIKY

V této technice hraje zrak větší roli než v ostatních technikách. Při samotném nalepování samolepek je nutné dbát na přesné umístění samolepky na konkrétní místo, jehož správnost zajišťuje právě tento smysl. Vysoká míra zátěže je tady kladena na senzorké procesy a vnímání.

Proces rozhodování se v této technice uplatňuje při vytváření kompozice a tedy v samotném procesu přilepení samolepky, kdy se výtvarník řídí svými instinkty a vizuální pamětí, která zaručuje výslednou estetickou kvalitu výrobku.

Technika klade nároky na soustředění, trpělivost a pečlivost autora. Obvykle jsou však nároky přijímané dobře a nevyvolávají stresovou reakci.

Graf č. 21: Náročnost psychické úrovně techniky *Nalepování samolepek*

10.4.3 JAK SI S TĚMITO NÁROKY PORADILA MOJE CÍLOVÁ SKUPINA

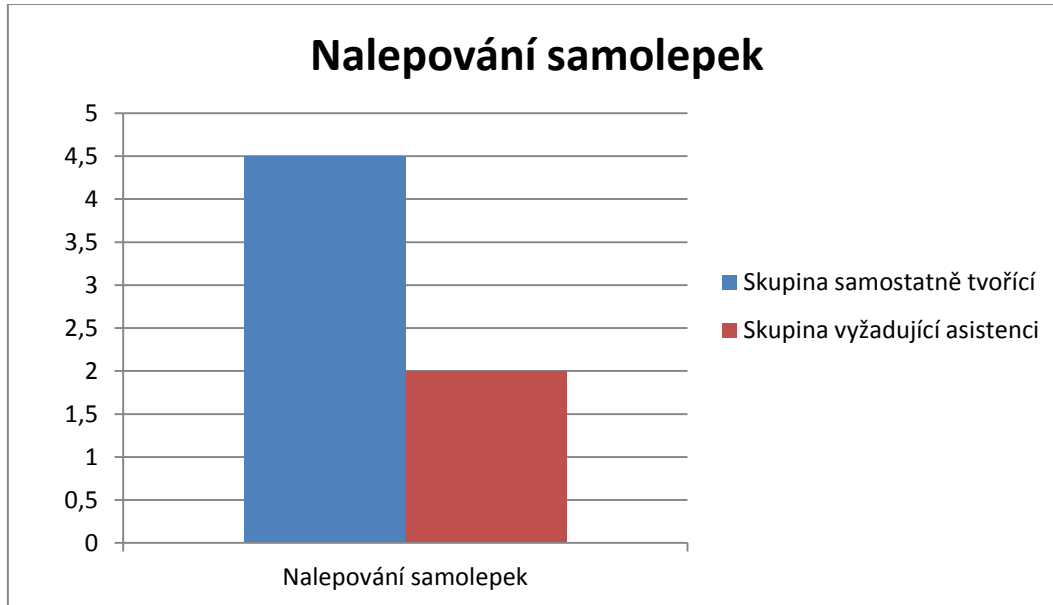
Největší starosti činilo všem klientům odlepování samolepek od původního podkladu. Důvodem je pravděpodobně nízká úroveň jejich schopnosti manipulace v rámci jemné motoriky, která ovlivňuje špetkový úchop, přítlak prstů a přesnost při umístování samolepky na konkrétní místo.

Klienti si vyzkoušeli dva druhy nalepování. Prvním typem bylo nalepování do předem připravených čtvercových okének. Druhým typem bylo volné přilepování samolepek na keramický a skleněný objekt, podle jejich fantazie. Nalepování do vyhraněného prostoru bylo pro klienty složitější, než volné lepení.

Skupina schopná samostatně tvořit většinu samolepek odlepila, avšak s některými drobnými kusy potřebovala pomoci. Do vyhraněných okének dokázaly klientky samolepky nalepit bez větších potíží, výjimečně s drobným přelepením hranic vyhraněných čtverců.

Skupina vyžadující asistenci si s úkolem pokoušela poradit samostatně, ale většinou byly zapotřebí ještě ruce asistentek. Při odlepování samolepek od původního podkladu většinou nedokázali najít hranici mezi samolepkou a podkladem. Lehké ohnutí podkladu se samolepkou usnadňovalo její odlepení, avšak klienti toto „know-how“ plně neuchopili. Při přilepování samolepky do vyhraněných částí ve tvaru čtverců se většina klientů netrefila a samolepka překrývala hrany čtverce. Přilepování samolepek volně po ploše skleněného či keramického předmětu činilo klientům větší úspěchy a radost. Někteří však potřebovali

dohled, protože upřednostňovali nalepování samolepek pouze na jedno místo, nehledě na prázdné prostory kolem. Pravděpodobně tak jednali z důvodu menších nároků na pohyb rukou, podobně jako při technice vybarvování.

Graf č. 22: Jak si s nároky v technice *Nalepování samolepek* poradila moje cílová skupina

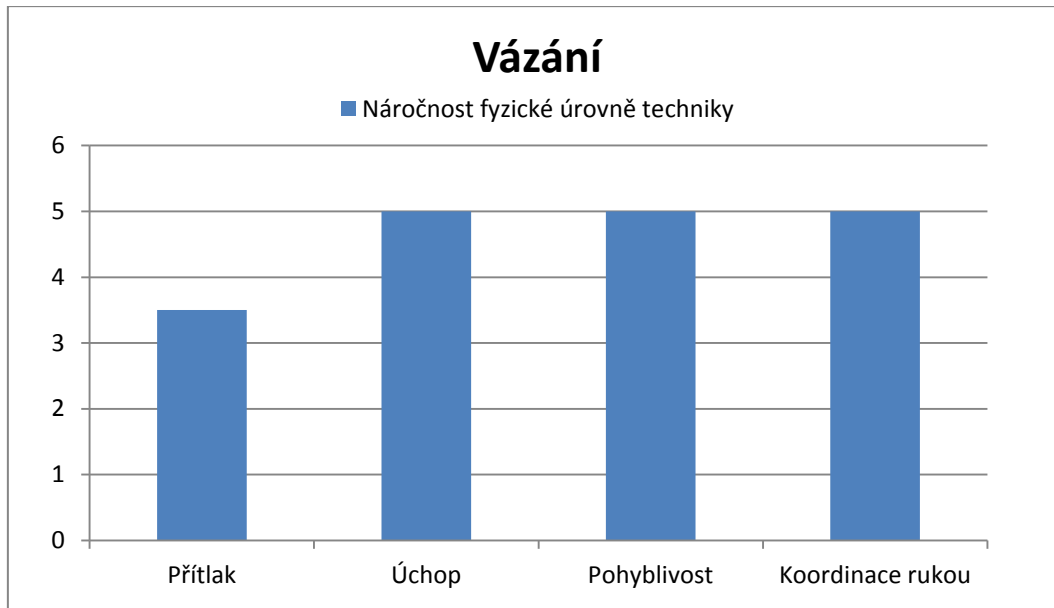
10.5 VÁZÁNÍ

10.5.1 NÁROČNOST FYZICKÉ ÚROVNĚ TECHNIKY

Techniku vázání si procvičili klienti hned několikrát. Používali různě barevné lýkové stužky a přírodní provázek.

Technika je v první řadě náročná na koordinaci obou rukou a jemnou motoriku. K vázání se zpravidla využívá špetkový úchop. Důležitou roli hraje pohyblivost prstů, hlavně palce, ukazováčku a prostředníku obou rukou, jelikož jsou obě ruce dominantní, kvůli vyvažování síly při utahování uzlů. Bez pohyblivosti zápěstí, předloktí i celé paže by tato technika nebyla možná.

Nutno podotknout, že v následujícím grafu propůjčuji heslu „přítlak“ další rovinu. Hodnotou 3,5 vyjadřuji náročnost na využití síly k utahování uzlů.

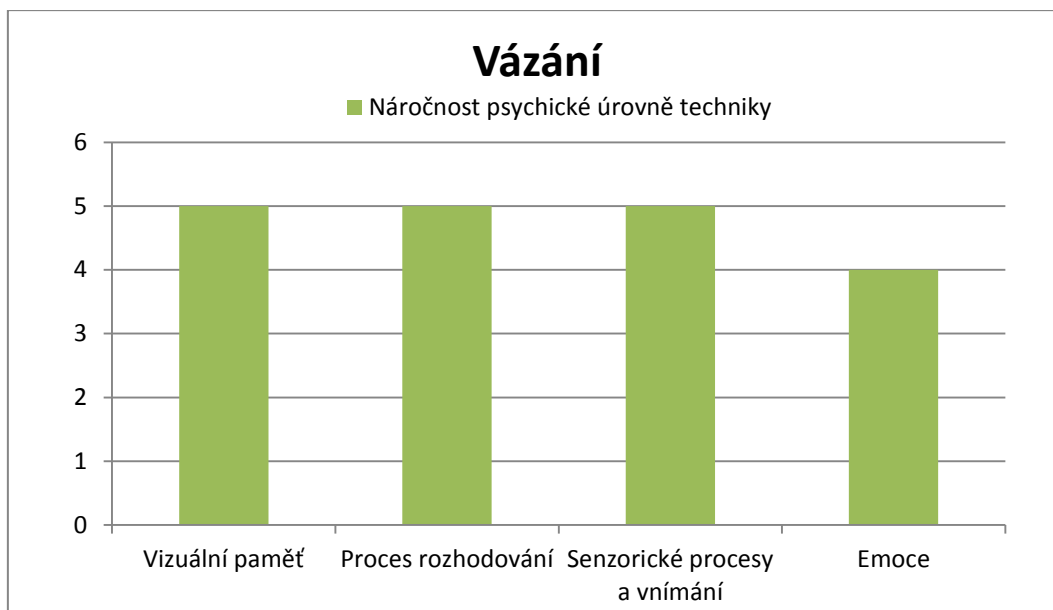
Graf č. 23: Náročnost fyzické úrovně techniky *Vázání*

10.5.2 NÁROČNOST PSYCHICKÉ ÚROVNĚ TECHNIKY

Na autory je kladen nárok na znalost a schopnost vázání uzlů a mašlí. To zahrnuje i vysoké nároky na vizuální představivost a sensorické procesy a vnímání.

Složitost zavazování uzlů či vázání mašlí může vyvolat pozitivní i negativní emoční stavy. Činnost vyvolává radost při každém správném zavázání uzlu a mašle, a frustraci při nepochopení systému vázání či neúspěšném pokusu o jeho zdolání. Techniku proto hodnotím jako velmi ovlivňující emoční složku autora a proto i náročnou.

Proces rozhodování se uplatňuje v každém okamžiku této techniky. Bez toho, aniž bychom se rozhodli jakým směrem překřížíme provázky, by nevznikl výsledný výtvar.

Graf č. 24: Náročnost psychické úrovně techniky *Vázání*

10.5.3 JAK SI S TĚMITO NÁROKY PORADILA MOJE CÍLOVÁ SKUPINA

Tuto techniku vnímám jako nevhodnou pro člověka se specifickými vzdělávacími potřebami především kvůli oslabené jemné motorice a vizuální paměti.

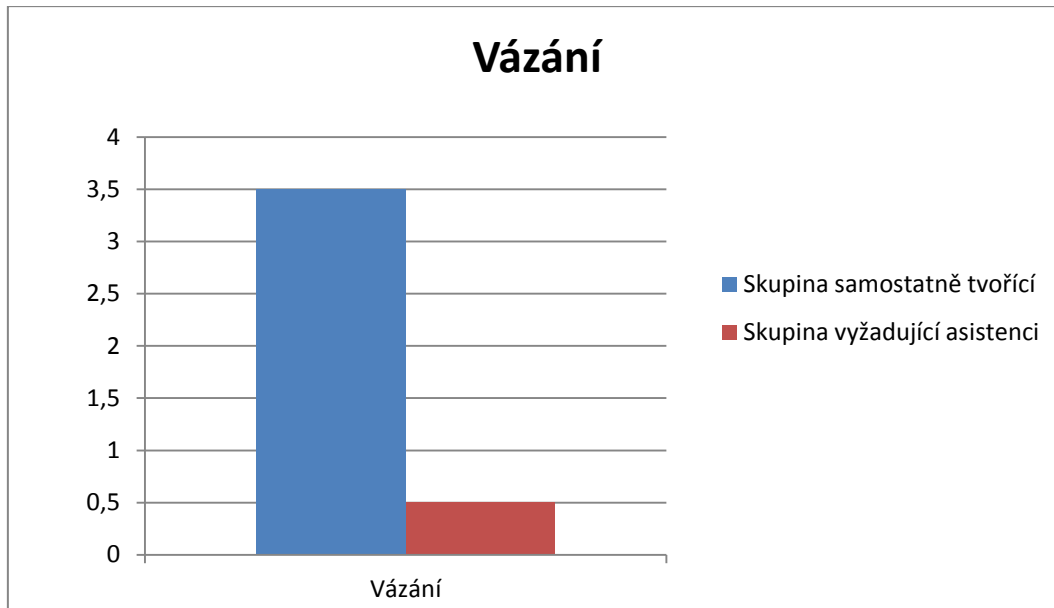
Odkazuji k reflexi z 12. 10. 2016, kdy klienti tvořili podzimní draky a na ocas vázali mašličky z barevných provázků. Skupina samostatně tvořících si určitým způsobem s úkolem poradila, avšak jedna z klientek se stresovala nedostatkem času a druhou stresovala lektorka, která výtvar přetvořila podle svého osobního estetického citění.

Pro skupinu vyžadující asistenci byl úkol nesplnitelný i přes snahu asistentek klientům vázání vysvětlit, ukázat a pomoci jim. Tato skutečnost v klientech vyvolávala frustraci a vedla je k *naučené bezmocnosti*².

V grafu jsem přiřadila skupině schopné samostatné práce číslo 3,5. Mašle klientky dokázaly uvázat, avšak v poměrně dlouhém časovém úseku, odhaduji 5 minut na jednu mašli. Také se u nich výrazně projevovaly úzkostné reakce z nedostatku času.

Skupinu vyžadující asistenci jsem ohodnotila číslem 0,5. Uzel ani mašle se klientům zavázat nepodařila, ale oceňuji jemi vynaložené úsilí a také drobný pokrok, který bych popsala jako dovednost překřížit provázky a tím započít vázání uzle.

² Viz s. 14

Graf č. 25: Jak si s nároky v technice *Vázání* poradila moje cílová skupina

10.6 TISKÁNÍ RAZÍTKY

10.6.1 NÁROČNOST FYZICKÉ ÚROVNĚ TECHNIKY

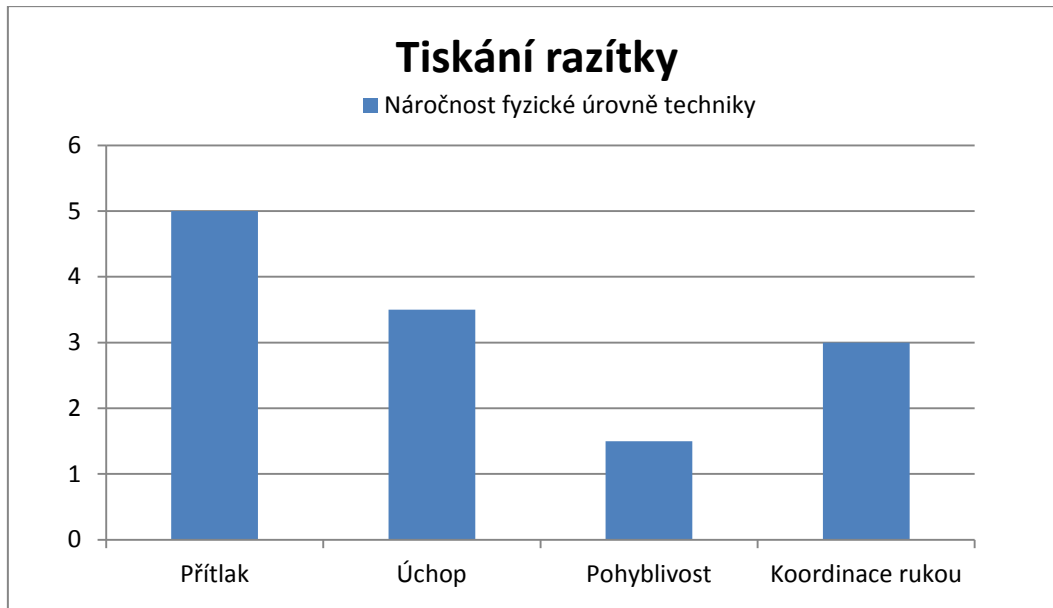
Klienti tiskli obrazce na papír velkými dřevěnými razítky, na která malým kulatým štětcem nanášeli vodové barvy.

Zásadními dovednostmi k úspěšnému zvládnutí techniky jsou špetkový úchop a přítlak štětce i razítka dominantní rukou.

Špetkový úchop využíváme při držení štětce a razítka. Přítlak ruky držící štětec je zapotřebí vyvinout na ploše vodové barvy k jejímu dostatečnému vstřebání do štětín štětce. Jinou sílu přítlaku dominantní ruky držící štětec vyvíjíme při nanášení barvy štětcem na razítko. Síla přítlaku v další míře se objevuje při samotném tisknutí razítkem na podklad, kdy je zapotřebí vyvinout značnou sílu k dosažení nejlepšího výsledku a sytého tisku.

Koordinace vrchních končetin je nedílnou součástí této techniky. Popis práce dominantní ruky zmiňují výše, kdežto nedominantní ruka má za úkol přidržování podkladu při tisknutí, plata s barvami při jejím vstřebávání do štětín štětce a razítka, když na něj nanášíme dominantní rukou barvu.

Graf č. 26: Náročnost fyzické úrovně techniky *Tiskání razítky*

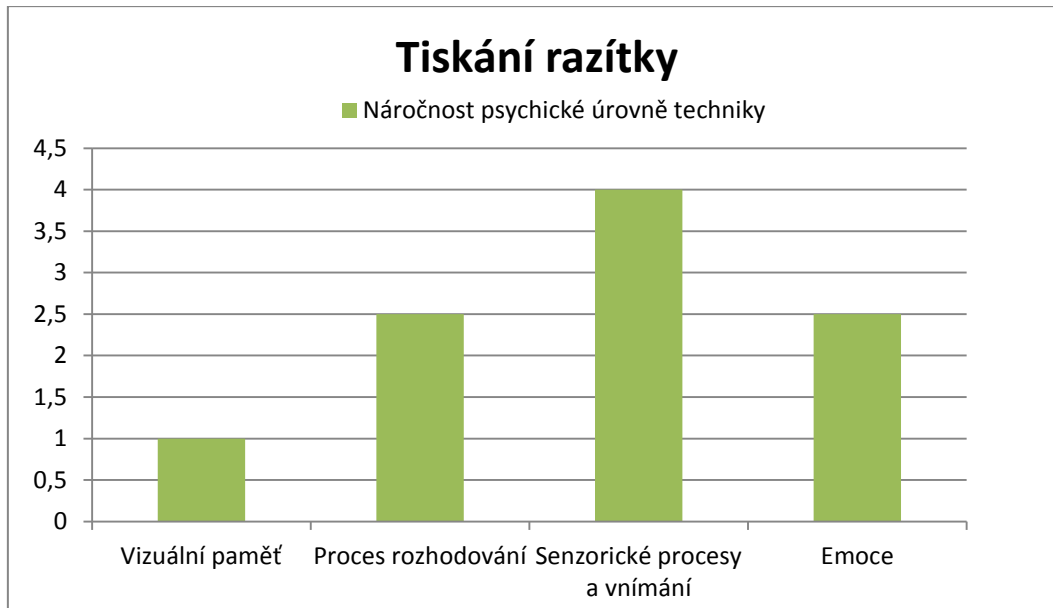
10.6.2 NÁROČNOST PSYCHICKÉ ÚROVNĚ TECHNIKY

Na autora jsou v první řadě kladeny nároky na přesnost tisknutí, je tedy podstatná vysoká míra aktivace senzoričkových procesů a vnímání.

Vizuální paměť v tomto případě není naopak téměř vůbec zatěžována, protože výtvarník nevytváří obraz ze své mysli, ale pouze otiskuje jeden již vyrobený. Výjimku může tvořit smysl pro utváření kompozice, která je při tiskání razítky v určeném formátu potřebná.

Proces rozhodování určuje zvolenou barevnost tisku, množství barvy nanesené na razítku a z části také kompoziční rozvržení tisku do určitého formátu.

Autor může z těchto nároků pociťovat určitou zodpovědnost, protože natisknutý obrazec je jen těžko opravitelný a dílo je tím tedy nenávratně poznamenáno. Naopak samotný proces může působit i relaxačně, když výtvarník zanechá výsledek náhodě a užívá si samotný proces.

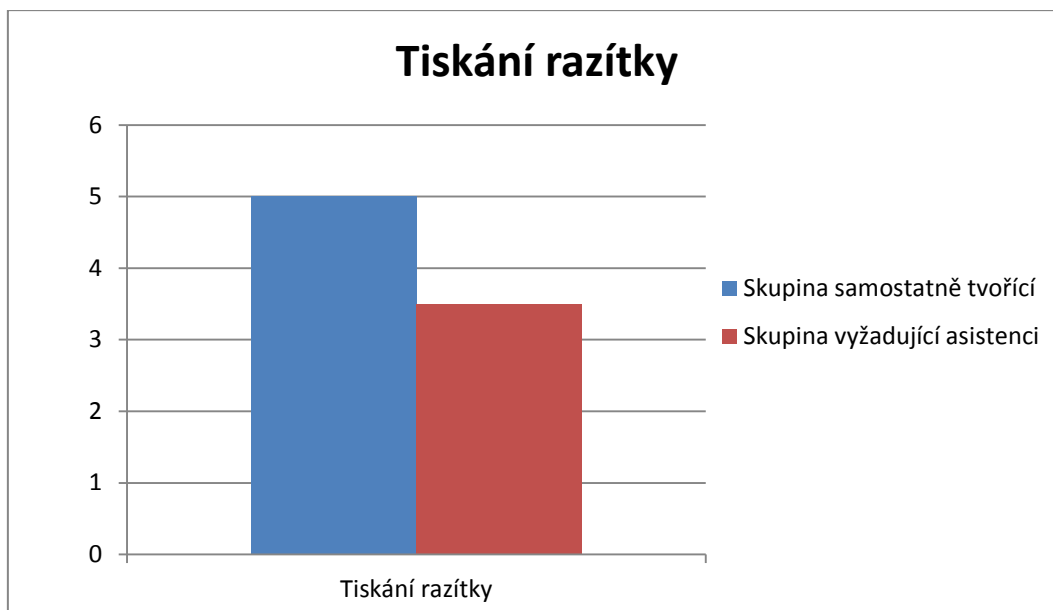
Graf č. 27: Náročnost psychické úrovně techniky *Tiskání razítky*

10.6.3 JAK SI S TĚMITO NÁROKY PORADILA MOJE CÍLOVÁ SKUPINA

Klientky ze skupiny samostatně tvořících projevily svou kreativitu, když jedno razítko potřeily více než jedním odstínem barvy. Výsledek byl velmi pěkný a natisknutému obrázku dodával odstín navíc na plastickém dojmu. Mimo jiné docílily klientky také výrazně sytější barvy natisknutých obrázků než druhá skupina.

U klientů s potřebou asistence se objevilo několik společných znaků. Prvním je nedostatečné nanesení barvy na všechna místa razítka, což způsobovalo bílá místa v motivu razítka při natisknutí na podklad. Druhým znakem je překrývání motivů, kdy klienti, nehledě na kompozici, natiskli razítka motivy nebo jejich části přes sebe. Dalším je malá pestrost ve výběru motivů. Často si klienti vybrali pouze dvě nebo tři razítka a ta opakovaně natiskávali. Jedna z klientek měla problém pochopit, jak správně natisknout razítko, aby se zbytek čtvrtky neumazal. Nedokázala uchopit techniku tisku a s razítkem zacházela jako se štětcem. Někteří klienti měli problém s nanášením barev na razítko, kdy neodhadli množství vody v poměru k množství barvy, a výsledný tisk byl proto vybledlý či se ho část neotiskla.

Přes všechny nedostatky bych techniku pro lidi se specifickými vzdělávacími potřebami označila za vhodnou a pro klienty příjemnou. Sami klienti byli s technikou spokojeni, atmosféra při tvorbě byla veselá a uvolněná.

Graf č. 28: Jak si s nároky v technice *Tiskání razítky* poradila moje cílová skupina

11 SHRNU TÍ

Následující kapitola obsahuje shrnutí mých poznatků a zároveň jejich grafické znázornění. Výsledky výzkumu jsem zanechala rozdělené v podobných kategoriích, ve kterých jsem rozepisovala jednotlivé techniky. Zde se však zaměřuji na souhrn zátěže všech technik a jejich vzájemné porovnání na úrovni fyzické i psychické náročnosti a vypořádání se mé cílové skupiny se všemi technikami. K výsledkům jsem došla součtem číselných hodnot na fyzické či psychické úrovni zátěže, jedná se tedy o hodnoty 0 – 20, kdy číslo 20 představuje největší náročnost techniky na dané úrovni. V poslední kapitole *Jak si klienti s nároky poradili?* vyjadřují hodnoty v grafu opačný význam. Čím větší číslo, tím bylo pro klienty snazší úkol v dané technice splnit a tím je technika pro klienty se specifickými vzdělávacími potřebami vhodnější.

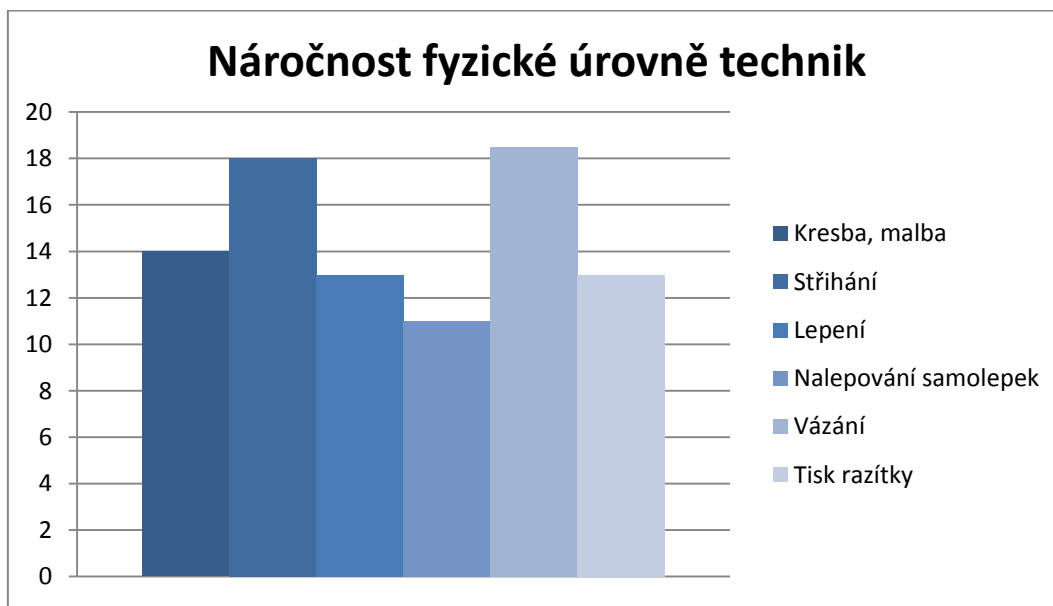
11.1 FYZICKÁ NÁROČNOST

Náročnost fyzické úrovně jednotlivých technik jsem v předešlých kapitolách rozdělila do čtyř kategorií: přítlak, úchop, pohyblivost a koordinace. Hodnotový žebříček jsem stanovila od 0 do 5 bodů. V celkovém hodnocení se však žebříček zvýšil a hodnoty se

tak objevují na stupnici 0 až 20 s tím, že čím vyšší je číslo, tím je technika na dané úrovni náročnější. Výsledné stanovené hodnoty jsem porovnála a došla k následujícím závěrům.

Mezi nejnáročnější techniky na motorické úrovni jednoznačně patří *vázání* s hodnotou 18,5 a *střihání*, které má jen o půl bodu méně. V těchto technikách jsou kladeny vysoké nároky na jemnou motoriku, která bývá u osob se specifickými vzdělávacími potřebami oslabena.

Naopak nejméně náročné se ukázalo být *nalepování samolepek*. Kromě vysokých nároků na úchop a jemnou motoriku výtvarníka se v ostatních kategoriích hodnota náročnosti objevovala na stupnici od 0,5 do 3 bodů. Není zde potřeba téměř žádného přítlaku a pohyblivost horních končetin je omezena na minimum.

Graf č. 29: Náročnost fyzické úrovně technik

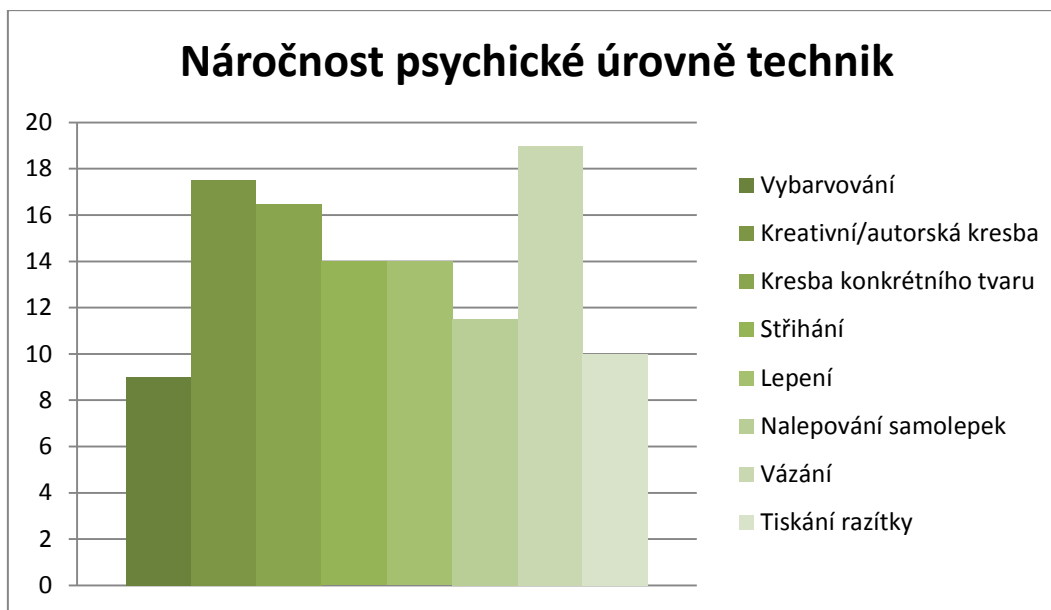
11.2 PSYCHICKÁ NÁROČNOST

Náročnost psychické úrovně jednotlivých technik jsem v předešlých kapitolách rozdělila do čtyř následujících kategorií: vizuální paměť, proces rozhodování, senzorní procesy a vnímání, emoce. Hodnotový žebříček jsem stanovila od 0 do 5 bodů, stejně jako u hodnocení fyzické náročnosti technik. V celkovém hodnocení se však žebříček zvýšil a hodnoty se tak objevují na stupnici 0 až 20 s tím, že čím vyšší je číslo, tím je technika náročnější.

Nejnáročnější technikou na úrovni psychické zátěže zůstává *vázání*, které zvítězilo také v žebříčku fyzické náročnosti. Hodnoty náročnosti této techniky byly stanoveny ve všech kategoriích jako nejvyšší, vyjma kategorie emocí, která dostala o pouhý bod méně.

Další náročnou technikou je kreativní/autorská kresba, která klade nároky na všechny kategorie v hodnotách od 3,5 do 5 bodů, po sečtení vyšel výsledek 17,5 bodů. Tento druh kresby (malby) si nárokuje dobrou úroveň funkce senzorních procesů a vnímání, klade nárok na dobrou vizuální paměť a působí v jisté míře také na emoce výtvarníka. Pro osobu s postižením jsou tyto nároky velmi složité, ale individuálně se objevují výjimky.

Nejnižší hodnota náročnosti psychické úrovně byla naměřena u techniky *vybarvování*, která celkově dosáhla hodnoty 9 bodů. Vybarvování nezatěžuje vizuální paměť autora, ani nezasahuje do jeho emoční stránky, klade však vyšší nároky na proces rozhodování a senzorní procesy a vnímání. S lehkou pomocí či občasnou kontrolou považuji techniku za vhodnou pro mou cílovou skupinu.

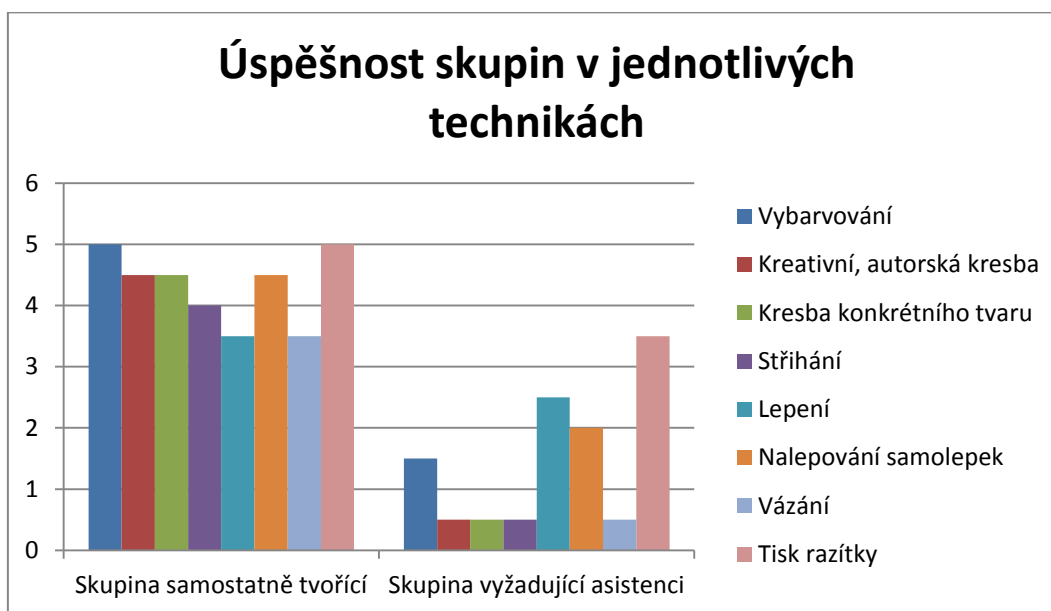
Graf č. 30: Náročnost psychické úrovně technik

11.3 JAK SI KLIENTI S NÁROKY PORADILI?

Tato kapitola nabízí dva grafy. První graf (č. 31) znázorňuje hodnoty odděleně pro skupinu samostatně tvořící a pro skupinu vyžadující asistenci. Hodnotový žebříček se objevuje v rozmezí čísel 0 až 5 s tím, že čím vyšší číslo, tím se klientům dařila technika lépe.

Pro skupinu samostatně tvořících byly nejsnazší techniky *vybarvování* a *tisk razítky*, jež dosáhly plného počtu bodů. V těchto výtvarných procesech se objevovala pouze mírná náročnost na slabé stránky klientů, jakými jsou vizuální paměť a jemná motorika. Naopak mezi nejsložitější výtvarné procesy patřilo *lepení* a *vázání*, které vyžaduje po psychické i motorické stránce vysokou míru zručnosti a soustředěnosti.

Skupina vyžadující asistenci si nejlépe poradila s *tiskáním razítky*. Po fyzické stránce byl kladen velký důraz na přítlak, který dokázali klienti s vynaložením úsilí vyvinout téměř bez pomoci asistenta. Nejobtížnější pro tuto skupinu bylo *vázání uzlů* a *mašlí*, které se nakonec nedočkalo realizace. Bez asistence by pro klienty bylo velmi obtížné si poradit s *kresbou konkrétního tvaru*, s *kreativní/autorskou kresbou* a se *střiháním*. Zmíněné kresebné techniky kladou v první řadě důraz na vizuální paměť, kterou má osoba s postižením oslabenou. Střihání je náročné spíše po fyzické stránce, kdy je výsledná estetická a funkční kvalita díla závislá na jemné motorice a zručnosti autora.

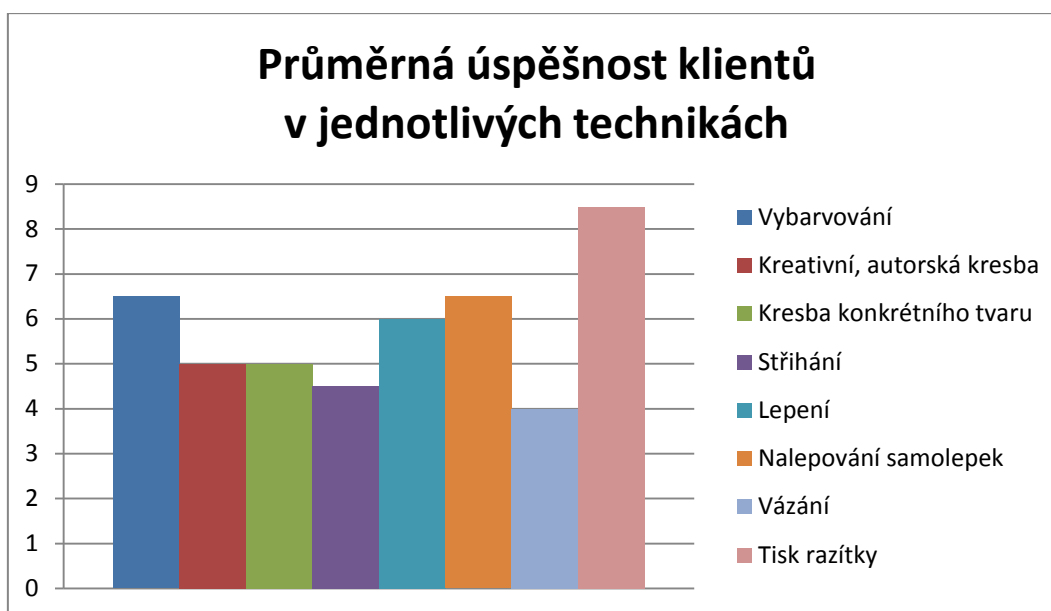

Graf č. 31: Úspěšnost skupin v jednotlivých technikách

Druhý graf (č. 32) zobrazuje průměrnou úspěšnost dosaženou sečtením hodnot obou skupin. Graf znázorňuje úspěšnost klientů v technikách v rozmezí čísel 0 až 10.

Z tohoto grafu lze snadno vyčíst, že nejsnadnější a nejvhodnější technikou byla pro všechny klienty se specifickými vzdělávacími potřebami technika *tiskání razítek*, která dosáhla 8,5 bodů. Technika není náročná na přesnost, osvědčí se spíše péle a snaha autora, vložená do obarvení razítka a do síly přítlaku při otisknutí na podklad.

Nejsložitější a nejméně vhodná vychází dle výzkumu technika *vázání*, která byla pro všechny klienty velmi špatně zvladatelná a je hodnocena dohromady 4 body. Vykazuje vysokou míru náročnosti fyzické i psychické úrovně. Jako jediná z technik dokázala v některých klientech vyvolat stresovou reakci a jako jedinou nedokázali klienti tuto techniku dokončit.

Graf č. 32: Průměrná úspěšnost klientů v jednotlivých technikách

12 DETEKCE VHODNÝCH VÝTVARNÝCH TECHNIK PRO MOU CÍLOVOU SKUPINU

12.1 TISK RAZÍTKY

Mezi vhodné výtvarné činnosti bych zařadila techniku *Tisk razítky*. Činnost byla pro většinu klientů příjemná a doprovázely ji pozitivní afektivní procesy, například radost z otisku projevovaná úsměvem a spokojenost s vlastním dílem, které měli klienti potřebu ukázat ostatním. Na konci lekce vyjádřili hrdost, že techniku z velké části dokázali realizovat samostatně.

Po fyzické stránce klienti snadno zvládali pohyb a koordinaci horních končetin. Dobře si poradili také s úchopem velkého dřevěného razítka.

Tato technika vykazovala po vybarvování nejnižší koeficient náročnosti v oblasti psychické zátěže klienta. Slabou stránkou mé cílové skupiny je vizuální paměť, kterou tato technika téměř nevyužívá. Velmi dobře však klienti zvládali proces rozhodování o umístění tisku. Nestalo se, že by nějaké razítko přesáhlo okraj plochy určené k tisku, s čímž souvisí také sensorické procesy a vnímání, které klienti velmi dobře využívali.

Jediný větší problém spatřuji v nanášení barevného pigmentu, a to z více ohledů, ke kterým však níže nabízím alternativní řešení.

Prvním je samotné míchání barvy s vodou. Klientům dělalo potíže nalézt správný poměr ředění barevného materiálu s vodou. Zvolila bych tedy namísto vodových barev tempery, kde si výtvarník vystačí se znatelně menším množstvím vody i barvy než u vodových barev a je pro něj tedy snazší vytvořit kvalitní a sytou barevnou stopu. Vhodné východisko nacházím v rozdělení způsobu míchání barvy s vodou zvlášť pro skupinu samostatně tvořících, kteří by dostali odděleně temperu a vodu, ze které si sami dokáží smíchat vhodnou konzistenci barevného materiálu. Pro skupinu vyžadující asistenci by již byla barva s vodou smíchána v oddělené nádobě ve vhodném poměru a připravena k okamžitému použití.

Druhým důvodem je způsob nanášení barvy na razítko. Klienti v dílnách pracovali s malými kulatými štětci, které rychle vysychají, snadno se rozštěpí či ohnou, a to znemožňuje jejich snadné využití. Variantou může být nanášení barvy pomocí kousku houbičky (na nádobí), která se snadněji drží v ruce, pojme dostatek barvy a nanese ji na větší plochu razítka než obyčejný malý štětec. Nanášení barvy pomocí houbičky by vyřešilo potíže s jemnou motorikou klientů. Držení houbičky nevyžaduje tak velké nároky na precizní úchop. Při aplikaci barvy houbičkou se využívá kombinace špetkového a dlaňového úchopu, který je pro osoby se specifickými vzdělávacími potřebami snazší.

Problémovým faktorem této techniky se ukázal být přítlak. Tento problém nebyl však tak markantní a k jeho odstranění by napomohla už změna barevného materiálu z vodových barev na tempery, jak zmiňuji výše. Díky tomu by nemuseli výtvarníci vyvíjet tak velkou sílu přítlaku k vytvoření sytého otisku.

Klienti mohou při této technice trénovat a rozvíjet sensorické procesy při tiskání motivů do určitých vyhraněných prostorů. Obohatit natisklé obrázky mohou zvolením více než jednoho odstínu barvy, které nanesou na razítko.

Techniku je možné aplikovat na různé druhy podkladových materiálů. Zajímavé a zpestřující by bylo například tisknutí razítka na látku, samozřejmě s použitím vhodných nevypratelných barev na textil. Výtvarníkům by se rozvíjeli haptické schopnosti a jemná motorika při přidržování podkladové látky. Motivujícím faktorem by se stal fakt, že si klienti vyrobí něco, co mohou nosit, co je může zdobit, co bude originální a výjimečné.

Jelikož tuto techniku považuji za velmi vhodnou pro mou cílovou skupinu, myslím si, že pro upevnění získaných znalostí a zkušeností by pro skupinu samostatně tvořících stačila jedna lekce. Již na druhé lekci by si klientky dovolily experimentovat a techniku dále rozvíjet. Pro skupinu vyžadující asistenci lze jen těžko odhadnout, za jak dlouho by byli schopni techniku samostatně využívat. Velmi záleží na jejich aktuální zdravotní a

psychické kondici. Když by byla situace příznivá, troufám si říci, že k upevnění získaných znalostí by byla potřeba techniku opakovat po dobu čtyř lekcí.

12.2 VYBARVOVÁNÍ

Do výběru vhodných technik bych zařadila také vybarvování, jehož vhodnost je patrná již z grafů. Ve výzkumu jsem do této techniky zařadila vybarvování pastelkami, křídami, vodovkami i temperami. Jelikož všechny zmíněné techniky využívají špetkového úchopu, který je pro vybarvování klíčový, budu v následující kapitole popisovat výstup formou vybarvování pastelkami.

Pro usnadnění úchopu pastelky a pro její snazší manipulaci bych namísto šestibokých pastelek zvolila tzv. „barevnou kuličku“ se šesti barvami, která využívá dlaňový úchop namísto klasického špetkového. Díky tomu pomáhá k procvičování motoriky ruky a zároveň mimoděk navyká špetkovému úchopu. Věřím, že by klientům práce s takto speciálním materiálem ulehčila spoustu trápení s úchopem pastelky a vymizely by jistě starosti s jejich kluzkým povrchem a náročným držením.

Vybarvování s novou formou pastelky by bylo potřeba trénovat. Nejdříve by se klienti s pastelkou seznámili při vybarvování středně velkého vzoru na formátu A5. Když by vše šlo bez problémů, mohl by se formát postupně zvětšovat a okénka k vybarvování zmenšovat. Na větším formátu by si klienti trénovali po fyzické stránce výdrž při vyvíjení přítlaku a zároveň by si zpevňovali svaly prstů, dlaně i celého předloktí, což by později ocenili při následující tvorbě na ještě větší velikost formátu. Po psychické stránce by byl na klienty kladen nárok na větší odolnost vůči frustraci ze stresu, kvůli časově náročnější práci na větším formátu. Tuto skutečnost je možné eliminovat postupným zvětšováním formátu, či se řídit individuálními potřebami klienta.

Techniku je možné trénovat na různých námětech. Pro začátek bych zvolila klasické omalovánky, avšak s velkými okénky na vybarvování pro získání důležitého a motivujícího pocitu sebejistoty klientů z dobře vybarveného obrázku. V další lekci by si klienti mohli vybrat z různých motivů dle náročnosti či sympatií k němu. Postupem času by si vytvořili například tuší svůj vlastní motiv a pastelkami ho vybarvovali. Tím by si klienti rozvíjeli sensorické procesy. Až bychom uznali za vhodné, mohla by být barevná pastelka využívající dlaňový úchop nahrazena klasickými pastelkami, u kterých se využívá úchop špetkový. Tím bychom o stupeň ztížili zátěž na jemnou motoriku a úchop.

Myslím si, že při výše zmíněném postupu by byl vidět pokrok po každé lekci. Skupina samostatně tvořících celkově neměla s technikou problém, pro ně by dlaňová pastelka byla spíše zpestřením lekcí. Také pro skupinu vyžadující asistenci by tento postup mohl být vhodný, působil by pozitivně na psychiku klientů. Za každým dobře vybarveným obrázkem by byla cítit píle a hrdost, že techniku klient zvládl sám, něco nového se naučil a uspěl.

12.3 STŘIHÁNÍ

Následující technika není přímo vhodná pro mou cílovou skupinu, ale shledávám ji jako velmi důležitou. Stříhání se objevovalo v průběhu téměř každé lekce. Bohužel je však tato technika jednou z nejnáročnějších. Většina klientů má problém s jemnou motorikou, která je k vykonání stříhu klíčová. Dalším problémem je přítlak nůžek, stlačování břitev a jejich následné uvolnění. Alternativní variantou klasických kancelářských nůžek mohou být odpružené ergonomické nůžky, které snižují úsilí vynaložené při stříhání. Tento typ nůžek se využívá především v zahradnictví a ve školkách. Další výhodou těchto nůžek jsou zkosené břity, které činí stříh preciznějším a hlavně méně náročným. Kdyby však stříhání pomocí těchto nůžek někomu nešlo či nevyhovovalo, nabízí se druhá alternativa – klientům může být dovoleno materiál natrhat, pokud by to bylo možné. To by vyřešilo nejen problémy na fyzické úrovni, jakými je například pohyb stlačování a otevírání nůžek, ale i na úrovni psychické, například frustrace ze špatného stříhu.

U klientky Štěpánky jsem si všimla problému v rámci hrubé motoriky. Štěpánka je silnější dáma a při sezení u stolu si nedokázala vymezit dostatečný prostor pro volný pohyb paží, lokte i zápěstí při stříhu. Myslím si, že by klientce pomohlo, kdyby se ke stříhání postavila, namísto sezení ve stísněném prostoru. Postavením by si uvědomila, že je možné ruce s nůžkami a papírem přemístit dál od těla a tím do stříhu zapojit také práci lokte a ramene. Stříhání by bylo snadnější a vystřižený výtvar kvalitnější.

Technika by se stala zvladatelnou, a přesto rozvíjející, jelikož by si klienti vyzkoušeli nové pohyby, novou intenzitu přítlaku, upevňovali by si schopnost manipulace v rámci jemné i hrubé motoriky a při trhání si vylepšovali špetkový úchop.

Trhání namísto stříhu mohou klienti využít při řadě druhů aktivit, například při tvorbě koláží, ztvárnování přírodních motivů apod. Nůžky však nelze vynechat při přestřihování provázků či přesném a jasně daném vystřihování určitého tvaru.

Myslím si, že vytrhávání by si klienti osvojili již během první lekce. Při dalším setkání s touto technikou by si již byli jistí a dokázali by korigovat směr vytrhávání. Strihání s ergonomicky přizpůsobenými a odpruženými nůžkami vyžaduje trénink, odhaduji, že po druhé lekci by si již klienti mohli být jisti s jejich zacházením.

12.4 VÁZÁNÍ

Technika vázání je jednoznačně pro mou cílovou skupinu nejsložitější a pro skupinu vyžadující asistenci dokonce až nesplnitelná. Dokážu si však představit aktivitu, navrženou pro klienty s oslabenou schopností manipulace v rámci jemné motoriky, která by mohla klientům s touto obtížnou technikou pomoci.

Pro trénink této techniky by bylo potřeba vymezit z lekce přibližně 1 hodinu. Návuk techniky by mohl probíhat v přírodě, v aleji, v lese, nebo na jiném místě, kde se vyskytuje více stromů – ideálně by pro každého klienta či dvojici připadl jeden strom. V případě centra MOTÝL by se trénink mohl odehrávat na přilehlé zahrádce. Každému klientovi by byl přidělen provaz o průměru 1 - 2 centimentry a délce přibližně 1,5 metru. Klienti by nejprve kmen stromu ovázali provazem. Postupně by se učili na provazu dělat uzle a mašle. Kůra stromu by díky své hrubé struktuře provaz uchytila na jednom místě a tím by ulehčila klientům práci s jejím přidržováním. Při tvorbě mašle můžeme využít dětskou motivační říkanku z pohádky *Neposlušné tkaničky* pro lehčí zapamatování postupu:

*„Jedna smyčka, druhá smyčka,
k tomu ještě malá klička,
utáhni to trošičku,
ať máš hezkou mašličku.“³*

Efektivní říkankou rozvíjející vizuální paměť a představivost je připodobnění smyček z provazu ke králíčím uším.

*„Uděláme králíčkovu ouška,
potom králíček obejde strom,*

³ POSPÍŠILOVÁ, Z.: *Pohádky před spaním*. Praha, 2007, s. 114. ISBN 978-80-7367-133-4

*šup do nory a utáhnout!*⁴

Pokud by byla tato aktivita úspěšná a klientům by se dařilo zavázat mašli bez pomoci či s malou pomocí, provaz by se mohl postupně nahrazovat drobnějšími materiály, až by se dostalo i ke zmíněným lýkovým barevným provázkům. Z důvodu vysoké náročnosti techniky na výtvarníkovou zručnost, jemnou motoriku a vizuální paměť by bylo zapotřebí techniku trénovat na každé lekci, tj. každý týden. Myslím si, že úplné uchopení techniky by mohlo proběhnout kolem čtvrtého - pátého týdne.

V případě, že by ani tento trénink nepomohl klientům uchopit techniku vázání, mohli by trojrozměrné mašle nahradit papírovou dvojrozměrnou mašlí, kterou by sami namalovali, vystřihli a nalepili na určité místo. Tuto variantu bych volila až v krajních případech, kdyby se klient i přes veškerou snahu nedokázal dostat k výsledku, jelikož výsledný efekt je velice odlišný a s technikou vázání nesouvisí.

---

⁴ MODRÝ KONÍK. *Jak naučit dítě zavázat si tkaničky (věk 3 a více)*. © 2013 [online]. [cit. 10. 6. 2017]

ZÁVĚR

Bakalářská práce si kladla za cíl zjistit, jaké z vybraných výtvarných technik využitých v sociálně terapeutických dílnách při práci s osobami s kombinovaným postižením jsou pro cílovou skupinu vhodné a které nikoliv. Zároveň bylo mým cílem navrhnout výtvarné aktivity tak, aby se pro skupinu staly zvladatelnými a přesto rozvíjejícími.

Po dobu čtyř měsíců jsem navštěvovala zmíněné výtvarné lekce a sbírala informace týkající se individuálních vlastností členů skupiny, specifik výtvarné tvorby, projevy stresu, a podobně. Na proces tvorby jsem začala nahlížet zvlášť z hlediska nároků kladených na psychiku klienta a zvlášť z hlediska nároků kladených na fyzickou stránku klientovi osobnosti. Nakonec jsem poznatky shrnula a zhodnotila úroveň zvladatelnosti každé techniky. Jelikož dílny navštěvovali klienti s kombinovaným postižením, byla míra postižení u každého klienta jinak rozsáhlá. Byla tedy potřeba rozdělit skupinu na skupinu samostatně tvořících a klienty vyžadující asistenci. Při hodnocení technik jsem na tento fakt přihlížela. Stěžejní kapitolou celého výzkumu je kapitola s názvem *Vybrané výtvarné techniky*.

Součástí práce jsou navržené alternativní způsoby využití klíčových technik, které se snaží klientům nabídnout větší komfort při tvorbě a tím má pro ně technika potenciál stát se zvladatelnou a v různých směrech také rozvíjející. Toto téma rozpracovává kapitola *Detekce vhodných výtvarných technik pro mou cílovou skupinu*.

Při vypracovávání práce a především při navrhování alternativních postupů jsem si představovala, jak by má cílová skupina na nové podněty a nápady reagovala. Přála bych si, aby tato práce inspirovala každého člověka, starajícího se o osoby s postižením, k novým přístupům nejen ve výtvarné tvorbě.

RESUMÉ

Bakalářská práce se zabývá stanovením specifík výtvarných technik, které jsou nejčastěji využívány ve výtvarném kroužku pro starší děti a dospělé se zdravotním postižením provozovaném organizací MOTÝL, z. ú. v Plzni. Techniky jsou zhodnoceny z hlediska psychické a fyzické zátěže kladené na klienta, která určuje vhodnost nebo nevhodnost využití výtvarné techniky.

Mezi vhodné techniky pro skupinu osob s kombinovaným postižením se řadí takové, které nejsou po fyzické stránce z důvodu oslabené jemné motoriky klientů náročné na přítlak, úchop, pohyblivost a koordinaci končetin.

Psychická zátěž technik je odvozena dle nároků kladených na vizuální paměť, emoce, proces rozhodování, senzorické procesy a vnímání klienta. Dalším faktorem ovlivňujícím psychiku klienta je charakter pracovních pomůcek či preference určitých námětů a postupů.

Indikace vhodné výtvarné techniky pro danou cílovou skupinu může eliminovat nepříjemné pocity doprovázející tvorbu a současně dokáže motivovat klienty k novým výkonům.

The bachelor thesis deals with the identification of the specifics of art techniques, which are usually used in the art course for adolescents and adults with disabilities. The course is run by the MOTÝL, z. ú. organization based in the city of Pilsen. The art techniques are evaluated from the perspective of mental stress and physical load placed on the client. Such demands determine the suitability or inappropriateness of the different art techniques that were assessed.

The techniques suitable for a group of people with combined disabilities include activities that physically do not exert pressure, grip, mobility, and coordination of the limbs due to the weakened fine motor activity of the clients.

The psychological burden of techniques is derived from the demands placed on visual memory, emotions, decision making, sensory processes, and client's perception. Another factor influencing the client's mental state is the character of working tools or the preference of certain art ideas and procedures.

The indication of appropriate art techniques for a given target group can help eliminating the unpleasant feelings accompanying the creative work and it can motivate clients to better and innovative practice.

SEZNAM LITERATURY

CAMPBELL, Jean. *Techniky arteterapie ve výchově, sociální práci a klinické praxi: [skupinové výtvarně-terapeutické činnosti pro děti i dospělé]*. Praha: Portál, 1998, 200 s. ISBN 80-7178-204-1.

ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ. *Psychologie pro učitele*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2001, 656 s. ISBN 978-80-7367-273-7.

DVOŘÁK, Josef. *Logopedický slovník: [terminologický a výkladový]*. Žďár nad Sázavou: Logopedické centrum, 1998, 192 s. Logopaedia clinica.

GOMBRICH, E. H. *Příběh umění*. Praha: Odeon, 1992, 558 s. Klub čtenářů (Odeon).

MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006, 332 s. ISBN 80-247-1362-4.

PAULÍK, Karel. *Psychologie lidské odolnosti*. Praha: Grada, 2010, 240 s. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2959-6.

POSPÍŠILOVÁ, Z.: Pohádky před spaním. Praha, 2007, s. 114. ISBN 978-80-7367-133-4

VALENTA, M. Outsider art a umělci s mentálním postižením. In *Speciální pedagogika*, roč. 15, 2005, č. 4, s. 285–293.

VÍTKOVÁ, Marie a Jarmila PIPEKOVÁ, ed. *Terapie ve speciálně pedagogické péči*. 2. rozš. vyd. Brno: Paido, 2001, 165 s. ISBN 80-7315-010-7.

SLAVÍK, Jan. *Umění zážitku, zážitek umění: teorie a praxe artefietiky*. Praha: Univerzita Karlova, 2001, 282 s. ISBN 80-7290-066-8.

SOCHOR, Pavel. *Člověk s postižením a výtvarná tvorba: od zobrazování k autorství*. Brno: Masarykova univerzita, 2015, 200 s. ISBN 978-80-210-7925-0.

STIBŮREK, Milan. Arteterapie, artefietika – podoby, obsah, hranice, role, cíle, in *Současná arteterapie v České republice a zahraničí*. Praha: Univerzita Karlova, 2000.

ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. Praha: Portál, 2002, 176 s. ISBN 80-7178-616-0.

ZICHA, Zbyněk. *Úvod do speciální výtvarné výchovy*. Praha: Univerzita Karlova, 1981, 145 s.

Internetové zdroje

- Adolf Wölfli – Praha 2012. *Adolf Wölfli – Stvořitel Universa* [online]. Praha: ABCD, o. s., 2011 [cit. 2017-06-20]. Dostupné z: <http://www.adolfwolfli.cz/>
- Česká televize: *Rád bych maloval v Hollywoodu, sní výtvarník s Downovým syndromem* [online]. Praha: Česká televize, 2015 [cit. 2017-06-20]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/kultura/1537384-rad-bych-maloval-v-hollywoodu-sni-vytvarnik-s-downovym-syndromem>
- *Kanazawa Shoko a její tušový svět: první evropská výstava nejznámější japonské kaligrafky současnosti* [online]. Plzeň: Česko - japonská společnost, 2015 [cit. 2017-06-20]. Dostupné z: <http://www.shoko.cz/>
- *Katalog podpůrných opatření: CHARAKTERISTIKA SPECIÁLNÍCH VZDĚLÁVACÍCH POTŘEB* [online]. Olomouc: UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI, 2015 [cit. 2017-06-20]. Dostupné z: <http://katalogpo.upol.cz/obecna-cast/2-podpurna-opatreni-ve-vzdelavani/2-1-charakteristika-specialnich-vzdelavacich-potreb/>
- MODRÝ KONÍK. *Jak naučit dítě zavázat si tkaničky (věk 3 a více)*. © 2013 [online]. [cit. 10. 6. 2017]
- *Vývojová kineziologie* [online]. Praha: IvBa, 2013 [cit. 2017-06-21]. Dostupné z: <http://vyvojovakineziologie.blog.cz/1305/hruba-a-jemna-motorika>

SEZNAM OBRÁZKŮ, TABULEK, GRAFŮ A DIAGRAMŮ

Graf č. 1: Hodnota dovedností klientky Ivy.....	21
Graf č. 2: Úspěšnost klientky Ivy v jednotlivých technikách.....	22
Graf č. 3: Hodnota dovedností klientky Markéty.....	24
Graf č. 4: Úspěšnost klientky Markéty v jednotlivých technikách.....	25
Graf č. 5: Hodnota dovedností klientky Štěpánky.....	28
Graf č. 6: Úspěšnost klientky Štěpánky v jednotlivých technikách.....	29
Graf č. 7: Hodnota dovedností klientky Barbory.....	32
Graf č. 8: Úspěšnost klientky Barbory v jednotlivých technikách.....	32
Graf č. 9: Hodnota dovedností klienta Jiřího.....	35
Graf č. 10: Úspěšnost klienta Jiřího v jednotlivých technikách.....	35
Graf č. 11: Náročnost fyzické úrovně techniky <i>Kresba, malba</i>	37
Graf č. 12: Náročnost psychické úrovně techniky <i>Kresba, malba</i>	38
Graf č. 13: Jak si s nároky v technice <i>Kresba, malba</i> poradila moje cílová skupina.....	40
Graf č. 14: Náročnost fyzické úrovně techniky <i>Stříhání</i>	41
Graf č. 15: Náročnost psychické úrovně techniky <i>Stříhání</i>	42
Graf č. 16: Jak si s nároky v technice <i>Stříhání</i> poradila moje cílová skupina.....	43
Graf č. 17: Náročnost fyzické úrovně techniky <i>Lepení</i>	44
Graf č. 18: Náročnost psychické úrovně techniky <i>Lepení</i>	45
Graf č. 19: Jak si s nároky v technice <i>Lepení</i> poradila moje cílová skupina.....	46
Graf č. 20: Náročnost fyzické úrovně techniky <i>Nalepování samolepek</i>	47

Graf č. 21: Náročnost psychické úrovně techniky <i>Nalepování samolepek</i>	48
Graf č. 22: Jak si s nároky v technice <i>Nalepování samolepek</i> poradila moje cílová skupina.....	49
Graf č. 23: Náročnost fyzické úrovně techniky <i>Vázání</i>	50
Graf č. 24: Náročnost psychické úrovně techniky <i>Vázání</i>	51
Graf č. 25: Jak si s nároky v technice <i>Vázání</i> poradila moje cílová skupina.....	52
Graf č. 26: Náročnost fyzické úrovně techniky <i>Tiskání razítky</i>	53
Graf č. 27: Náročnost psychické úrovně techniky <i>Tiskání razítky</i>	54
Graf č. 28: Jak si s nároky v technice <i>Tiskání razítky</i> poradila moje cílová skupina.....	55
Graf č. 29: Náročnost fyzické úrovně technik.....	56
Graf č. 30: Náročnost psychické úrovně technik.....	58
Graf č. 31: Úspěšnost skupin v jednotlivých technikách.....	59
Graf č. 32: Průměrná úspěšnost klientů v jednotlivých technikách.....	60

PŘÍLOHY

REFLEKTIVNÍ BILANCE

1. První setkání 14. 9. 2016

Téma: Pexeso

Techniky: **Střih, tiskání razítek, nalepování samolepek a vázání.**

Klienti centra Motýl, konkrétně Jiří, Štěpánka, Iva, Markéta, Barbora vyráběli své vlastní pexeso. Pomocí razítek natiskali do předkreslených čtverečků motiv který si sami vybrali. Poté čtverečky vystřihli a na druhou stranu nalepovali samolepky s veselými náměty. Nakonec sadu seřadili na hromádku a převázali barevnou pentlí. Iva a Markéta stihly vyrobit dvě sady.

Zhodnocení: Markéta bez problémů zvládala vše bez pomoci. Tiskla přesně doprostřed čtverců a se stříháním neměla problémy.

Iva byla podobně úspěšná, avšak nějaké detaily se jí museli zopakovat a pár samolepek pomoci odlepit.

Barbora s pomocí (vedení ruky) zvládla také vše bez větších problémů, avšak pentli nezavázala.

Štěpánka měla problém pochopit jak správně natisknout razítko, aby se zbytek čtvrtky neumazal. Razítko držela nemotorně a místo jednoho otisknutí s ním rejčila po čtvrtce. Stříhání jí šlo špatně, nůžky uchopovala neustále obráceně, po napomenutí zlepšení. Stužku nezavázala.

Jiří potřebuje na vše svůj čas, a postup několikrát zopakovat. S pomocí asistentek však vše zvládnul. Tisk dobře, střih špatně, nalepování samolepek dobře.

Klienti se nakonec shodli, že nejlehčí pro ně byl tisk a nejsložitější střih.

2. Druhé setkání 21. 9. 2016

Téma: Čápi

Techniky: **Střih, lepení**

Klienti terapeutických dílen Štěpánka, Iva, Markéta, Jiří, Barbora si procvičovali stříhání a lepení. Uchopení štětce a nanášení lepidla mnohým dělalo problémy. Stejně tak stříhání. Lekce začala vystříhováním předkreslených koleček z tvrdého černého papíru. Kolečka byla větší a menší. Z červeného papíru vystříhovali trojúhelník jako zobák a ze zbytku černého papíru ještě rozčepýřenou chocholku. Poté nanášeli lepidlo na vatové tampony, řekla bych, že to pro ně byla nejpříjemnější činnost. Většinou (kromě Jiřího a Barbory) to šlo bez problémů. K vatovému tamponku přilepili špejli, zobák a chocholku. Na to přilepili další tamponěk. Důraz na přesnost, nárok na jemnou motoriku. Jiří a Barbora měli problém s uchopením vytrížených částí a jejich umístěním. Jiří navíc těžce ovládal držení štětce.

Čapí tělo se skládalo ze slepení dvou vatových tamponů na špejli. To klienti obvykle zvládli dobře a téměř bez pomoci.

Následovalo přeložení černých koleček na půl. Složitě to vnímal Jiří a Barbora. Problém s pochopením měla Iva. Vytvoření křídel z menších koleček bylo složité k pochopení pro všechny.

Velké kolečko se natřelo lepidlem a přehnuté se nalepilo k tělu čápa, jako ocásek. Umístění ocásku bylo složité pro všechny kromě Markéty. Následovalo přilepení křídélek, všichni přecenili množství lepidla k malému kousku papíru. Umístění křídélek bylo složité pro všechny kromě Markéty a Ivy.

Následné finální nalepení očí bylo pro všechny radostné, jen Jiří s Barborou potřebovali vést ruku- nedokázali si představit místo na čáповě hlavě, kam by mělo patřit oko. Vysoká zátěž kladena na vizuální paměť.

Nakonec ke špejli (čáповo krku) přivázali klienti barevnou stužku. Pouze Markéta a Iva uvázali mašli bez pomoci (Ivě to musela paní lektorka malinko opravit-zkrátit ucha mašle, ale dle mého to bylo zbytečné zasahování do vlastní kreativity klienta- pouze z estetického důvodu)

3. Třetí setkání 5. 10. 2016

Téma: Strom s jablky a listy

Techniky: **Kresba konkrétního tvaru, stříh, lepení**

Štěpánka, Jiří a Barbora si nejprve obyč. tužkou předkreslili jednoduše tvar stromu. Všichni potřebovali pomoc lektorky či asistentky. Štěpánka měla velký problém nechat si vést ruku – zkameněla, ale o pomoc si sama řekla. Poté si každý vzal houbičku a nanesl na

---

ní barvu. Všichni kromě Štěpánky potřebovali pomoci s nabráním barvy. Poté ťupkali houbičkami zelenou barvou do koruny stromu. Jiří neustále chtěl houbičkou „jezdit“ po papíře a ne ťupkat. Jiří a Bára měli problém s udržení směru ťupkání- ťupkali i mimo korunu. Po uschnutí barvy v koruně stromů si na ní klienti nalepili živé listy a vystřižená jablka z barevného papíru.

U Štěpánky jsem zaznamenala velký pokrok s nůžkami. Vystřihovala tuto lekci samostatně, jen s minimální pomocí, stejně tak i Bára.

4. Čtrtý setkání 12.10.2016

Téma: Draci

Techniky: **Střihání, kresba (malba), lepení, tiskání razítka, vázání**

Štěpánka, Jiří, Barbora, Iva a Markéta vyráběli dva draky. Nejprve vystřihli dle předrysované linky tvar draka. Štěpánky pokrok se střihem nevydržel, znovu měla problémy, stejně jako Barbora. Jiřímu pomohla s vystřihováním lektorka. Iva a Markéta zvládly vystřihnout draka samostatně.

Poté vodovkami namalovali drakovi dva puntíky, jako oči a červeně ústa. Markéta projevila kreativitu a drakovi namalovala řasy a tváře. Iva se poté u Markéty inspirovala. Problémy s malováním měl Jiří a Barbora. Byla nutná asistence, pravděpodobně kvůli špatné vizuální paměti.

Poté klienti nalepili na puntíky bílé kolečko, které předvystřihla lektorka. Jiří, Barbora měli problém s umístěním puntíku. Na bílé kolečko následně fixou udělali klienti černou tečku, kterou Jiří s Barborou nedokázali umístit.

Na ústa nalepili předem předstřihnutá černá kolečka jako zuby. Bára a Jiří měli problém s umístěním koleček, byla nutná asistence.

Když drak uschnul, na druhou stranu si natiskali razítka. Bára měla problém natřít barvu na razítka. Nedokázala vyvážit poměr vody a barvy, byla potřeba jí upozornovat na nedostatek barvy na štětci. Jiří potřeboval pomoci se vším, tento den měl problém se soustředěním na činnost.

Poté měli klienti zavázat k drakovi přírodní provázek a na něj navazovat barevné provázky. Markéta a Iva to jediné zvládaly samy, ale byly ve stresu, že to nestihnou. Iva křičela a ptala se kolik má času. Markéta začala uvažovat, zda-li si může draha dotvořit doma ale nakonec si řekla o pomoc a stihla to.

---

5. Páté setkání 26.10.2016

Téma: Halloweenská dýně a strašidlo

Techniky: **Střih, kresba**

Klientky Štěpánka a Iva vystřihaly předkreslené tvary dýně a strašidla, a namalovaly čenou fixou obličej podle své fantazie. Štěpánka potřebovala pomoc se stříháním a navigovat při kreslení, lektorka Štěpánce vedla ruku. Iva techniky zvládla samostatně, pouze u špatně přístupných míst ke stříhání si řekla o pomoc. Při kreslení projevila kreativitu nakreslením zubů a řas strašidlu.

6. Šesté setkání 2.11.2016

Téma: Mochomůrka, podzimní list, plastová dýně

Techniky: **Střih, lepení, kresba konkrétního tvaru, vybarvování, tisk razítky**

Jiří, Iva, Štěpánka, Barbora vytvořili nejprve malé plastové dýni obličej čenou fixou. Jiřímu a Barboře musela pomoci asistentka, mají problém s vytvořením kompozice obličej. Poté si na již vystřižený papírový list natiskali razítka motivy listů. Zde bylo největším problémem natření razítka barvou, kvůli odhadu poměru vody a barvy.

Poté si klienti vystřihli „klobouk“ mochomůrky, který nalepili na čtvrtku a přimalovali k němu „nohu“ a „sukničku“. Pod mochomůrku namalovali trávu a nakonec šneka. Na klobouk mochomůrky dolepili bílá kolečka, aby dodali mochomůrce na realističnosti.

Největším problémem zde byla kresba konkrétního tvaru. Noha houby, tráva a šnek dělал klientům problém. Jiřímu a Barboře musela pomoci asistentka.

7. Sedmé setkání 9.11.2016

Téma: Veverka

Techniky: **Střih, vybarvování, lepení**

Jiří, Štěpánka, Barbora, Iva a Markéta nejprve vystřihli předkreslený tvar papírové veverky. Mokrou křídou ji vybarvili a po zaschnutí nalepili barevnou vlnu na ocas.

Problémem této techniky byl složitější tvar na vystřihnutí. Klienty ale naopak velmi zaujala mokrá křída a tak u vybarvování vydrželi bez přerušení. S nalepením vlny na ocas však někteří potřebovali pomoci, kvůli její jemné struktuře.

Markéta nápaditě střídala odstíny vlny a tím vytvořila zajímavou strukturu.

Štěpánka vybarvila i to, co mělo zůstat nevybarvené.

8. Osmé setkání 16.11.2016

Téma: Sova

Technika: **Nalepování**

Tato lekce byla pro klienty jedna z nejtěžších. Na šišku měli klienti (všichni zúčastnění) nalepit fleecové kousky, aby z toho vznikla sova. Pro klienty s oslabenou funkcí vizuální paměti nebyl tento námět vhodný. Bez pomoci asistentek a výměny tuhého lepidla za tavnou pistoli by sovy neznikly.

9. Deváté setkání 23.11.2016

Téma: Vánoční strom – dekorace

Techniky: **Vázání, lepení**

Nejprve z dekoračního obaleného drátku měly klientky Barbora, Markéta, Iva, Štěpánka udělat uzel. To samostatně zvládla jen Iva a Markéta. Poté na polystyrenový jehlan nanasly lepidlo a drátkem ho omotaly. S dopomocí to zvládly všechny. Barbora projevila snahu rozeznávat barvy. Štěpánka má problém s jemnou motorikou, neudrží malé vločky, nedaří se jí je na jehlan nalepit. Nechápe, když jí lektorka navede na nanesení většího množství lepidla.

10. Desáté setkání 30.11.2016

Téma: Čert, Mikuláš, Anděl – dekorace

Techniky: **Vybarvování, lepení, kresba konkrétního tvaru**

Klienti měli k dispozici vystřižené obrysy čerta, anděla a mikuláše. Postupně začali vymalovávat anděla zlatou barvou. Než uschnul, nalepili obličej na mikuláše, oči, namalovali pusku a nos, pastelkami vybarvili, lepidlo nanasli kolem hlavy, nalepili vousy a vlasy. Nalepili hvězdu na čepici a břicho, zlaté hvězdy na mikulášův hábit.

Poté se vrátili k andělovi. Nalepili mu obličej, na obličej oči, mezi oči hvězdu, namalovali mu pusku a nos. Kolem hlavy dali vrstvu lepidla a na ní vatové vlasy. Na další vrstvu lepidla přilepili peříčko jako křídla a ozdobili třpytkami. Tato část byla nejproblematictější. Třpytky byly příliš drobné a všichni (včetně asistentek) měli problém

---

s jejich manipulací. Zajímavým momentem byla chvíle, kdy Jiří odmítal mít na svém výtvoru peří. Vyprávěl příběh, že se peří už od dětství bojí.

Čertovi nalepili hlavu, na hlavu oči. Pastelkama udělali ústa a jazyk a nos, černou pastelkou obočí. Poté ho vybarvili pastelkama. Na hlavu nalepili vlasy z plastové vlny. Poté na tužku zakroutili drátek a lektorka ho sešívačkou sešila k čertovi.

11. Jedenácté setkání 7. 12. 2016

Téma: Svícínek a zvoneček

Techniky: **Nalepování samolepek, lepení, vybarvování**

Klienti Barbora, Štěpánka, Markéta a Jiří nejprve vyráběli svícen. Na malou skleničku nalepili pruhy papírovou lepenkou. Na skleničku dále nalepili samolepky s vánočním motivem. Nanesenou bělobu na houbičce natřpkali na skleničku. Po zaschnutí odlepili papírovou pásku. Tato technika je náročná na jemnou motoriku, klienti si s ní však docela dobře poradili. Bára a Jiří potřebovali pomoc s odlepením samolepek od původního podkladu.

Vánoční zvoneček klienti vytvořili na malý předem nabarvený květináč, na který nalepili samolepky s vánočním motivem. Přivázání „srdce zvonu“ však provedla lektorka, z důvodu neuchopení postupu.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

Obrázek 1

Obrázek 2

Obrázek 3

PŘÍLOHY NA PŘILOŽENÉM CD

K této bakalářské práci přikládám CD. Lze zde nalézt tyto soubory:

- Fotodokumentace z jednotlivých hodin
- Plný text práce